

А. Г. ШАБУРАКОВ

ОЙРОТ ТИЛИНИН·
ГРАММАТИКАЗЫ
ЛА
ПРАВОПИСАНИЯ ЗЫНЫН·

УЧЕБНИГИ
БАШТАМЫ ШКОЛГО

1-КЫ БЁЛЮК
1-ЧИ ЛЕ 2-ЧИ КЛАССТАРГА

1 $\frac{c}{р.}$ 85 акча
коп.

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЬЫН·
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
ОЙРОТ-ТУРА 1940

й. 120

А. Г. ШАБУРАКОВ

Ш12

ОЙРОТ ТИЛИНИН'

УЧЕБНИГИ

ГРАММАТИКА ЛА ПРАВОПИСАНИЕ

БАШТАМЫ ШКОЛГО

БАШТАПКЫ БЁЛЮК
I-II-чи КЛАССТАРГА

РСФСР-дын' Наркомпрозы дъёптёгён

ЮЧИНЧИ КАТАП ЧЫГАРГАНЫ

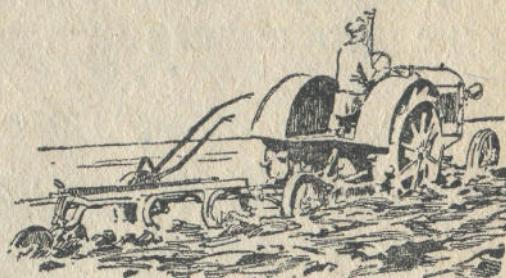

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЬЫН'
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
ОЙРОТ-ТУРА—1940

БАШТАПҚЫ КЛАСС.

§ 1. Эрмек.

1 задача. Кычырып алыгар. Уулчак нени эдип отуры, кызычак нени эдип отуры, онон' ары пионер нени эдип турған, айдыгар. Тракторист нени эдип турған, айдыгар. Эрмектерди бичип алыгар.

Кызыгак кычырып отуру.
Үүлгак бичип отуру.
Пионер абыртылап түрү.
Тракторист дөрөн сюрюп түрү.

2 задача. Эн' баштап айылдын' малы-кужынын' не деп юнденип турганын бичип алыгар, онон' дылан'нын' ан'ы-кужынын' не деп юнденип турганын бичип алыгар.

Мал-куштын', ан'нын' юндери.

Дылкы киштеп дьат. Бёрю улуп дьат.
Каргаа каактап дьат. Ийт юрюп дьат. Кучыяк чыйыктап дьат. Чычкан чыйыктап дьат. Уй мёёрёп дьат. Кой маарап дьат.

3 задача. Дъуруктарды кёрюп алыгар. Баштапкы дъурукта нени дъураган? Оны айдып беригер. Экинчи дъурукта нени дъураган? Ючинчи дъурукта нени дъураган? Олорды айдып беригер. Баштапкы дъурукты кёрюп, оны не деп айтканыгарды бичип алыгар. Бичиирде эрмек-

тин' баштапкы буквазын дъаан буквала бичип, учында точка тургузыгар.

4 задача. Куучынды кычырып алыгар, анда чортонды не деп айтканын куучындап беригер, куртты не деп айтканын, куучындап беригер, сан'ысканды, агасты, сегерткишти, дыланды, телегенди не деп айтканын айдып беригер.

Бу куучында айдылган эрмектерди айдарыгарда, юнигер канайып турганын адьыктагар. Бир шююлте эрмектин' чыгара айдылып барганы, кишинин' юнинен' де танылып турар.

Кемизи канайып дьюрет.

Чортон дьюзюп дьюрет. Курт дылып дьюрет. Сан'ыскан учуп дьюрет, агас ман'-тап дьюрет. Дылан дылып дьюрет. Телеген учуп дьюрет.

Бир шююлтени сёстёрлө чыгара айтканын, эмезе оны бичип салганын, эрмек деп айдар.

5 задача. Бу берилгенди кёчюрип дъадала, точкалардын' ордина дьетпей турган сёстёрин бойыгар таап, тургузып туругар. Бичип алганыгар эрмек болзын. Бюткен эрмектин' учында точка тургузыгар.

Нени неле иштеер.

Учукту ийнеле	Счетло
Малтала	Бычакла
Дъалмуурла	Калбакла
Кирееле	Салдала
Пероло	Мылтыкла

· (кезер, дьонор, чоттоор, дъалмаар, ажанаар, киреелеер, сюрер, бичиир, адар, кёктёнёр).

Эрмекти качанда дъаан буквадан' баштап бичиир. Эрмектин' учында точка тургузар учурлу.

6. задача. Баштапкы дъурукта не дъуралган? Оны айдып беригер, онон' оны бичип алыгар. Экинчи дъурукта не дъуралганын айдып беригер, онон' оны бичип алыгар.

Балдар школо дарып дъат. Доярка ўй саап дъат.

7 задача. Эн'озо, кюс керегинде айткан эрмектерди бастыразын кычырыгар, онон' кыш керегинде айткан эрмектерди кычырыгар. Бу эрмектерден' куюнды, куруны, дъан'мырды, дьерди, сууны, чанакты, таанды, дъалан'ды айткан эрмектерди бичип алыгар.

Кюс.

Дъалан' кугарды.
Дъан'мыр тын'ыды.
Дьер чыктыды.
Таандар дъанды.

Кыш.

Кар кёптёди.
Куюн куюлды.
Суулар тон'ды.
Чанактар чыкырады.

8 задача. Бу дъуруктарды кёрюп алыгар, онон' олордын' эрмектерин дъуруктар ээчий келиштире бичип алыгар.

Адазы мылтыктан' адып дьат. Жези газет кычырып дьат. Чүгчалы дын'ылат дьат.

9 задача. Эрмектерди бичип, точкалардын' ордина керектю сёстёр тургузыгар. Эрмектердин' учында точка тургузыгар.

Нени неле эдер?

Агашты кирееле киреелейтен. Калашты . . . кезетен. Полды . . . дъалмайтан. Чазынды . . . бичийтен. Мюнди . . . ичетен. Кыраны . . . сюретен. Атты . . . ээртейтен.
(*калбакла, ээрле, салдала, дъалмуурла, бычакла, пероло*).

10 задача. Куучынды кычырыгар. Эрмекти учына чыгара кычырала, бир кичинек токтоп туругар. Бу куучыннан' эн' озо эки сёстён' бүткен эрмектерди бичип алыгар. Онон' юч сёстён' бүткен эрмектерди, онон' беш сёстён' бүткен эрмектерди чыгара бичип алыгар.

Кыш.

Кюндер кыскарды. Соок тамла тын'ып турды. Ёзёктёги суулар тон'ды. Кар калын' тюшти. Даантайын шуурган болуп дьат. Улус дылу тон ёдюк кийди. Балдар чанала дын'ылады.

11 задача. Эн'озо кыш керегинде айткан эрмектерди чыгара бичип алыгар. Онон' дай керегинде айткан эрмектерди чыгара бичип алыгар.

*Мачы сүрт дазады
Жалхозылар аш кезип
дьат. Балдар дын'ылай-
тан дөргө сүү тёюп
дьат.*

*Жюжортту даяаш ётти.
Соок там тын'ып дьат.*

*Жун сюрекей изидип дьат.
Чүс ғанакла кош тар -*

тын дыат. Бис дылек-
теп дыюргибис.

12 задача. Эн'озо завод керегинде айткан эрмектерди чыгара бичип алыгар. Онон' колхоз керегинде айткан эрмектерди чыгара бичип алыгар. Кажыла эрмек канча сёстён' бүткенин айдып беригер.

Колхозко дын'ы трактор
желди. Завод мал-аш
ижинин' машиналарын
эдип дыат.

Ишмекшілер планын бую-
рюрип дыат. Бистин'
колхоз мал азырап дыат.
Колхоз ашты ёйинде
чагты.

13 задача. Стихотворениени озо кычырыгар. Кычырып турарыгарда, эрмек бүткенле дьер сайын токтом туругар. Кышты не деп айткан эрмектерди бичип алыгар, онон' балдарды не деп айтканын бичип алыгар. Онон' күнди не деп айтканын бичип алыгар.

Кышкыда.

Мён'юн карлу кыш болды.
Күннин' чогы астады.
Балдар чанакту дын'ылады.
Тумчугы кызарганча тон'ды.
Тапту дъакшы ойын дешти,
Тап эдип дын'ыладылар.
Терстен' соок дыбар келди.
Тескерилеп айылына дъандылар.

14 задача. Бис дъайгыда дъиилектеп дьюргенибис деп атту куучын бюдюригер. Ол куучыннын' эрмектерин бу тёмён берилген сёстёрдён' баштагар. Эрмектин' учында точка тургузып туругар.

Бир катап дъайгыда . . .
Күн аяс . . .
Дъалан'да дъиилек . . .
Тен'ери кенетийин . . .
Сюреен козыр . . . дъаады.
Бис дьюк арайдан' . . .

15 задача. Бу эки куучыннын' эрмектерин ёнётийин солыштырып салган. Олорды дъандыра солыштырып, дъолду куучын эдип бичигер.

1.

Онон' ого суу тёктилер.
Онызы тон'гондо дын'ыладылар.
Адучы ла Кымыс дын'ылаар дьер дъа-
зады.

2.

Онон' улам мен эчкиден' сюрекей кор-
кудым.

Мен онон' дьюк арайдан' айрылдым.
Бир катап мени эчки сюскен.

16 задача. Бу алдында турган тёрг эрмекти угуда
кычырыгар. Кычырар тужунда бойыгардын' юнигерди
тын'дап угугар. Юнигер эрмектин' бажынан' ала учына
дьетире бир аай угулыш дъат па? Эрмектердин' учында
точканын' дъанындагы сёстё юнигер канайшп угулат?

*Шана школдо дъакиши
юренит дъат. Іскиде
дъоктуларды юретпей-
тен. Пионерлер каганда
бөлөн! Октябряттардын
дүүчны ачылды.*

17 задача. Бу 17-чи задача ёрёги задачага түн'еи.

Жазах пионерлер биске
бичик шіди. Біс олорғо
каражын бишт шідибіс.
Олор оны алды.

18 задача. Бу әрмектерди бичип алыгар. Олордын'
кажды сёзинде слердин' юнигер бийиктеп дъат? Ол сёс-
тёрди темдектеп, олордын' алдынча чийю тартып салыгар

Албатынын маын
камдар короткон.
Абыстар албатыны кү-
даіла коркудатан.
Дыарлықтылар, абыстар,
камдар үшті базы-
натан.

*Кудай дыны меке дын.
Соруны кам дызып албас.
Соруны доктор дызар.*

Эрмектин' учында юн дыбызап ток-
топ дыат. Бичиир тушта оны точкала
темдектеер.

§ 2. Адын адаган сёстёрдёги дыаан буква.

19 задача. Бу портреттердин' алдындагы базылган
сёстёрди бойыгардын' тетрадьтарыгарга бичип алыгар.

Владимир Ильич
Ленин.

Иосиф Виссарионович
Сталин.

Улустын' адын, адазынча адын, ёбё-
кёзин дыаан буквала баштап бичиир.

20 задача. Статьяда бичиирде улустын' адын салбаган, слер оны бичиирде, точкалардын' ордина аттарын бичигер.

Менин' адамнын' ады . . . деп болор.

Менин' энемнин' ады . . . деп болор.

Менин' карындажымнын' ады . . . деп болор.

Сыйнымнын' ады . . . деп болор.

21 задача. Бу кёргюзю аайынча кожо юренип дьаткан балдардын' адын, адазынча адын, ёбёкёзин бичигер.

Кёргюзю: Менин' адым Спартак Шалбыков.

Нёкёрлёрим: 1. Эрнст Кёкюлев

2. Иван Петрович Попов

3.

4. ,

5.

6.

22 задача. Бу кёргюзю аайынча статьяны бичигер. Бичилбegen улустын' адын, адазынча адын, ёбёкёзин бичигер.

Бистин' колхозтын' председателинин' ады

· · · · ·

Бистин' дьуртсоветтин' председателинин' ады

Бистин' колхозто мындый атту мерген-дючилер бар.

1 2 3

4 5 6

23 задача. Эн' озо, уулчактардын' аттарын талдап бичип алыгар, онын' кийининде кызычактардын' аттарын

бичип алыгар. Бичиир тушта баштапкы дъаан букваларды сёстин' кийинине катап-катап бичигер.

Аттай, ААА, Тана,
Кюндоши, ККК,
Дюстюк, Кымыс, Чбай,
Эркелей, Сартак, Карл,
Ким, Андрей, Клара,
Ойшыны, Анна, Мая,
Манат, Сырта, Сергей,
Татьяна, Динди,
Ашыр, Эртеги, Влади-
мир, Роза, Иосиф,
Надежда, Леонид.

24 задача. Бу сурактардын' каруузын бичип беригер.

Сенин' адын', ёбёкён' кем?
Сенин' адан'нын' ады кем?
Сенин' ака-карындаштарын'нын' ады кем?
Сенин' эдье-сыйындарын'нын' ады кем?

25 задача. Эн' озо городтордын' адын талдап чыгара бичип алыгар, онон' деревнялардын' адын бичип алыгар, онон' ёзёк-суулардын' адын, сыран'ай учында кырлардын' адын бичип алыгар. Ол сёстёрди кандай буквала баштап бичийтенин кёрюп адьарыгар.

Ким деп уулчактын' дьоругы.

Ким Кош-Агаштан' адазыла Новосибирск деп городко барды. Автомобильге отурып алып, Чуй сууны дъакалай тёмён барып, онон', Кадын ичиле бардылар. Онон' Урсулдын' суузын ёрё дъакалай барала, Себи бажын ажып, Себини тёмён бардылар. Дъолдо Чике-Таман, Себи-Бажы деп эки кыр аштылар. Дъаш-Тура деп городко дьеткеңче, дъолдо Курай, Иня, Чаргы, Майма-Чаргачак деп деревнялар ёттилер. Дъаш-Турадан' ары пароходко отурып бардылар. Эн' озо Бий суула бардылар. Онон' ары Обь суула бардылар. Ол барып дъадала, Барнаул, Камень деп городтордын' дъанынча ёдюп, Новосибирскке дьеттилер.

Городтордын', деревнялардын', суулардын', кырлардын' адын дъаан буквала баштап бичиир.

26 задача. Бу статьяны бичигер. Мыны бичиирде точкалардын' ордина деревнянын', ёзёк-суунын' адын тургузып бичигер.

Бистин' дъаткан дьерибис.

Бис . . . деп деревняда дъадырыбыс.
Бистин' деревнябыс деп суу-
нын' дъаказында туру. Бистин' деревнябыс-
тын' дъанында деп дъаан кыр
бар. Биске дъуук деген городтын' ады . .
. . . болор.

27 задача. Эн' озо колхозтордын' адын кёчюрип
бичигер. Онон' заводтордын' адын кёчюрип бичигер.
Олор кандай буквадан' башталып бичилерин адыхтагар.

„Мергендючи“ колхоз, „Кызыл-Тан“
колхоз, Сталиннин' адыла адалган завод,
„Динамо“ завод, „Кызыл-Мааны“ колхоз,
„Пионер“ завод, „Кызыл-Чолмон“ деп кол-
хоз.

28 задача. Бу куучынды бичиирде, колхозтын' адын
адаган сёстин' алдында бир чийю тартыгар. Заводтордын'
адын адаган сёстёрдин' алдында эки чийю тартып тем-
дектегер.

Бистин' колхозыбыс.

Бистин' дъурт-соведибисте „Кызыл-Маа-
ны“ деп колхоз бар. База „Дъан'ы-Дъол“
деп колхоз бар. Бистин' дьерибисте кол-
кючиле дъаткан улус ончозы колхозко кир-
дилер. Онон' ёскё биске дъуук Тельманннын'
адыла адалган колхоз бар. Бу колхозторго
булужып, ижин дъарандырага „Динамо“
деп заводтон' ишмекчилир келди.

Колхозко, заводко ат эдип берилген
сёстёрди дъаан буквала баштап бичиир.

29 задача. Эн' озо уйлардын' аттарын бичип алыгар, онон' ийттердин' аттарын бичип алыгар.

Колхозто.

Бистин' колхозтын' уйлары дылуу кажаганда туруп дьат. Уйларга ат адап салган. Кажыла уйдын' адын, дъарчагага бичийле, онын' турган бёлюгинин' эжигине кадап салган. Ол уйлардан' эн' сюттюзи: „Чокырбаш“, „Кёнёксют“, „Кызыл-дъаак“ болуп дьат.

Колхозтын' малын оору албазын деп, бёрю дьибезин деп, Тайгыл, Мойнок деп ийттер тюниле кажаганды айландыра дюрюп каруулдап дьат.

Мал-кушка алдынан' берилген ат бар болзо, андый ат сёстёрди базада дъаан буквала баштап бичиир.

30 задача. Бу статьяда сёстёрдин' ордына точкалар тургузылган. Статьяны бичип алыгар. Точкалардын' ордына, шююлте аайынча керектю сёстёрин тургузып турugar. Бичип дъадала кандый сёстёрди дъаан буквала баштап бичириин ундубагар.

Бистин' ферма.

Бистин' колхозтын' ады болуп дьат. Бистин' колхозтын' уй-малынын' фермазы дъайгыда . . . деп ёзёктё турган. Ферманын' башчызы деп колхозчи. Доярkalары:

1 2 3 4
5 6 деп улус болгон.

Ферманын' уйларын, кюзеткенде, уйларла кожо деп атту эки ийт каруулдап дьюрген.

§ 3. Эрмекте сёстёрдин' колболыжары.

31 задача. Алдында капсуга алынган сёстёрдён' эки сёс алышп, бу сёстёргө кожуп, эрмектер бюдюригер. Ол эрмек эдип турган сёстёригерге юзери колболышкан болзын.

Мен	Сен
Ол	Бис
Слер	Олор

(иштеп дьат, иштеп дъадылар, иштеп дъадыбыс, иштеп дъадын', иштеп дьат).

32 задача. Бу тёмён кёргюзю аайынча. Бу сёстёргө ёскё сёстёр кожуп, колбулу эрмектер бюдюригер.

Кёргюзю: Энем иштен' дъанды.

Энем иштен'
Пионерлер дъакшы . . .
Бис школдон'
Кадын түрген
Дылкы кырда
Балдар бичикке

33 задача. Бу задача ёрёги задачала тюн'ей. Сёстёрди юзери колболыштырып турарыгарда, ол сёстёрдин' учтары канайда ёскёрилип турганын адыхтагар, керектю кожулталарын бичигер.

Кёргюзю: Мен школдон' келдим.

Мен школ . . . келдим.

Сен урокторды белетеп дьат . . .

Колхоз кырага чачарга юрен белет . . .
дьат.

Дъаскыда мен колхоз . . . кыра тыр-
мадым.

Балдар школ . . . юренип дьат.

34 задача. Бичип дъадала, точкалардын' ордына керектю сёстёрин сурактар аайынча тургузыгар. Сурактарын бичибегер.

Кышкыда.

Ороом . . . (неле?) бюркелди.

Балдар кырдан' . . . (неле?) дын'ылады.

Суунын' юсти . . . (канайтты?)

Ан'чылар . . . (неге?) барды (кайдар?),

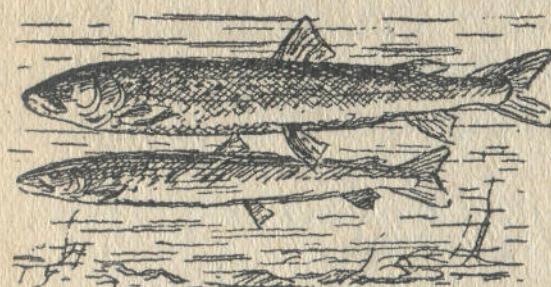
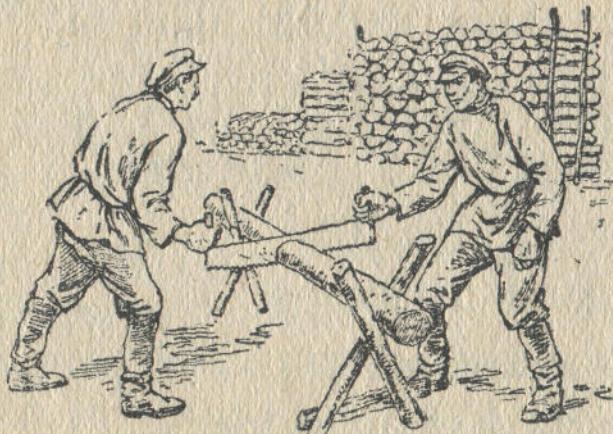
Колхозтын' малы . . . (неге?) кирди.

Керектю сёстёр—карла, чанала, тон'ды, ан'дап чеденге.

35 задача. Бичигер. Бичип дъадала, дъуруктардын' ордына ат сёстёр тургузыгар.

Одынды

кеzетен.

сууда дьюзeten.

Бистин'

kyrda dьюreten.

Бистин'

ады Ак-кол.

Самовар

юстинде туру.

Темирди

соготон.

36 задача. Бу берилгендерди мынайда бичигер: кап судын' ичинде турган сёстёрди, эрмекке келиштире керек болгон аайынча, ёскёртип туругар.

Дъозокту бала.

Иженер (**пионер**) кирди. Ол бойын (**мерген**) деп дъарлады. Школго (**юренип**) качанда оройтыбай дъат.

Школдо кандыйла (**иш**) бюдюрип дъат.

Ол ёскё балдарды андый кёрюмдьилю болорына (мёрёй) кычырып дьат.

§ 4. Сёстин' юйези ле бир дъолдон' база бир дъолго юйезинен' кёчюрери.

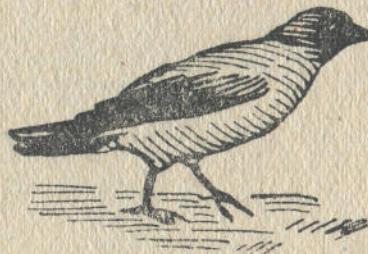
Ку-ку! Ку-ку!

Ку-ку-ре-ку!

Каак-каак!

Карк!

37 задача. Слер агаш аразында дьюрзегер, слердин' энегер ыраак болзо, слер оны канайда кыйгырарыгар? Кыйгырар тужунда юнигер канча катап туктурылган дьерине колыгарды дъан'ып темдектеп туругар. Шураны канайда кыйгырарыгар? Эркемейди канайда кыйгырарыгар, Коляны, Таняны канайда кыйгырарыгар? Кажыла сёс сайын, канча юйеден' болды?

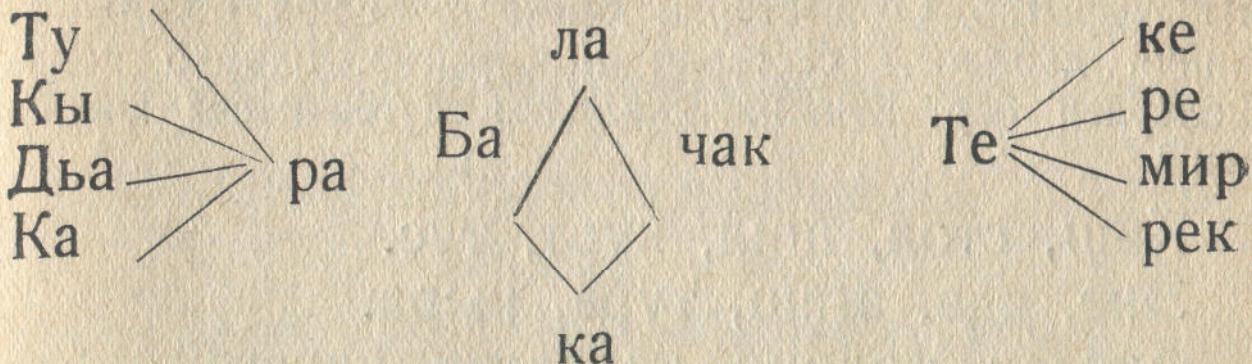
38 задача. Баштапкы тюжюре бичиген столбиктеги сёстёрди узада чёйюп, колыгарла дъан'ып айдыгар. Ол сёстёрди бичигер. Туктурылган дьеरлерине чийю тартып бёлюгер. Онон' экинчи, ючинчи, столбиктеги сёстёрин чёйё кычырып бичигер. Олорго база чийю тартып бёлюгер.

каду школа турода
тара трактор сулада
кату машина такада

колхоз Коля
книга Таня
барабан Кёгютей.

Сёстёр бёлюктерден' бюдер. Ол бёлюктерди сёстин' юйези деп айдар.

39 задача. Юйелерди бириктирип, сёстёр бюдюригер. Кандай сёстёр бютти? Олорды бичип алыгар.

40 задача. Бу көргюзюге түн'ей әдип сёстёр санаңып алыгар. Ол сананып алган сёстёригердин' баштапкы юйези *ба*, *ка*, *кё*, болзын.

Көргюзю: *ба-ла*, *ка-ра-гай*, *кё-мё*.

41 задача. Бу көргюзюге түн'ей әдип сёстёр санаңып алыгар. Ол сёстёрдин' юйези (*ле*, *на*, *та*, *нё*) болзын.

Көргюзю: *су-ла*, *та-на*, *так-та*, *кё-жи-не*.

42 задача. Агаштардын' адын дьетире бичигер. Би-чип дъадала сёстёрдин' юйезинин' ортозында чийю тургузып туругар.

Көргюзю: *Ка-ра-гай*

ка . . .	дъой . . .	чи
те . . .	карга . . .	бе
ас . . .	дъод . . .	табыл . . .

(*Карагай*, *табылғы*, *аспак*, *беле*, *терек*, *двойгончиби*, *дьодро*).

43 задача. Точкалардын' ордына сёс аайынча керектүү юйезин капсадагы сёстёрдён' хёрюп тургузыгар. Юйелерди чийюле бойы бойынан' бёлюп салыгар.

иш	чи	мер	чи
юре	чи	ан'	

КЫ чи. КОЛ зчи.
КОМ мол. бри дир.

(Бригадир, ан'чи, мергенчи, колхозчи, комсомол, юредючи, ишмекчи, кырачы.)

44 задача. Эн'озо баштапкы дьолдо турган сёстёрди кычырыгар. Ол сёстёрди юйелерге бёлюп болор бо? Экинчи дьолдогы сёстёрди кычырыгар, олордо канча юйелерден' бар? Ючинчи дьолдогы сёстёр канча юйелерден'?

Киш, стол, шил, курт, тус.

Эне, ада, агаш, тура, кыра.

Арслан, толоно, тарбаган, карагай.

Сёс дъан'ыс та юйедён' бюдер, эки
де юйеден' бюдер, кёп тё юйелерден' бю-
дер.

45 задача. Бу кижилердин' аттарын бичип алыгар. Эн' озо дъан'ыс юйеден' бюткенин бичип алыгар, онон' эки юйеден' бюткенин бичип алыгар, учында кёп юйелерден' бюткендерин бичип алыгар.

Бабачак, Аду, Сайду, Ким, Тана, Эрке, Тарас, Ойынчы, Дьярманка, Ботпок, Тайтак, Эш, Ман'каш, Атпай, Чыйрак, Борлой, Эрке.

46 задача. Статьяны бичип алыгар. Бичип дъадала-
сёстэрин бёлюктеринен' чийю ажыра бёлюгер.

Кёргюзю: **О-зо-гы-да.**

Озогыда алтай, казах, орус улустын' колючиле дъаткандарын ёштёштирең болгон. Олорды бай-кулактар кам-дъарлыктар,abyстар, олордын' бойлорын дьок этпезин деп ёнёйтыйин ёштёштирең. Эмди советский башкару тужунда казах, алтай, орус улустын' колючиле дъаткандары жарындаш

булуп, колхозторго биригип, ёмёлё иштенип дьат. Эмди олор карындаштый дъан'ыс дьуртап дъадылар.

47 задача. Кёчюрип бичип дъадала, сёстёрди юйелерине бёлюп бичигер.

Пионерлер.

Кызыл галстук тан'ынган,
Колкючтюлердин' балдары.
Кызыл чечектий, дъайылган,
Коот юргюлдьиге дыргалы.
Эки колында тудунганы,
Эрдинелю Кызыл Мааны.
Эрлю дьюрегинде эстегени,
Эл юредючи—Лениннин' сёзи.

Бичип дъадарыбыста, бичип турган
сёзибис дъолго батпай барза, онон' бир,
эки онон' до кёп юйелерин кёчюрерге
дъараар.

48 задача. Бичип дъадала, сёс дъолго батпай турган болзо, кажы тужунан' юзюп кёчюрерине дъараар дье-
лерин кёргюзип, юйелердин' ортозында чийю тургузып беригер.

Кёргюзю: Ку-раган. Ком-сомол. Комсо-мол.

Книга, урок, чернилка, талан'келен',
сан'ыскан', каргаа, кююле, агаш, комму-
нист, комсомол, мергенчи, перо, ат, та-
радай.

Кёчюрерге келишкен юйе дъан'ыс бук-
валардан' бүткен болзо, оны кёчюрбес,
андый юйени дъолдын' учында дъан'ы-
скандыра артырбас.

§ 5. Табыш.

49 задача. Бу берилген сёстёрди бичип, юйезине бёлюп алыгар.

Ада, ура, эне, Ира, оду.

50 задача. Бу сёстёрдин' баштапкы юйелерин чыгара бичип алала, ол юйелерди адап беригер. Бу бичип алган **а, и, э, у, о**, деп баштапкы юйелер база кандый башка юйеге бёлюнип дьат па?

51 задача. Ол ло сёстёрдин' экинчи юйелерин чыгара бичип алыгар, „да“ ла „ра“ деп юйени кандый бир юйезине айрыгар, „да“ ла „ра“ деп юйелерди тюн'дегер. Олордын' нези тюн'ей, нези башка.

52 задача. Бу берилген сёстёрди эн' озо юйелерине бёлюгер. Онойдо бёлюп салган юйелерди табыштарына бёлюгер. Оны канайда эдерин бу кёргюзюден' кёрюгер.

Кёргюзю: бала ба-ла, б-а-л-а.

Терек, теке, темир, машина, малта, кёнёк, тура, шуурган, согон.

53 задача. Бу берилген кажыла дьолдогы сёстёрдё, баштапкы дьолдо, экинчи дьолдо, ючинчи дьолдо тюн'ей кандый табыштар бар. Ол табыштарды бичип алыгар.

Тал, ат, кар, ак, кыра, бёрю, кара, ээр, темир, така, от, тёё, тон, тобого, кыл, кыш, терек, кижи.

Сёстёр табыштардан' бюдюп дьат. Табыштарды буквала темдектеп дьат.

§ 6. Э ле Е деп табыштар.

54 задача. Бу берилип турган сёстёрди чыгара бичип алала, **э ле е** табыштары кайда турганын айдып беригер.

Эрдьеңе, әкемел, кеден, чекпен, эдирек, кире, келескен, керекшин.

Бистин' ойрот тилинде э табыш ка-
чанда болзо сёстин' баштапкы буквазы
болуп турар, темдектезе: эки, эрикчеен',
экел. Дье е деп табыш сёстин' ортозын-
да ла учында бичилер, темдектезе: кедъ-
им, келескен.

55 задача. Бу берилген сёстёрди бичип алала э та-
быштарын адьыктап кёрюгер.

Ээр, ээ, ээжи, ээн.

Сёстин' баштапкы буквазы *е* бололо
чёйиле айдылып турганда, оны эки бук-
вала темдектеер.

Адьару: Дье орус тилден' кирген
сёстёрдё *е* угулып турган болзо, оны ол
ло *е* буквала бичиир.

Темдектезе: Елена, Ефим, Егор.

§ 7. Табыш ла буква.

56 задача. Бу тёмён берилип турган сёстёрди кёр-
гюзю аайынча табыштарына бёлюп салыгар.

Кёргюзю: пионер—п-и-о-н-е-р.

Толоно, школ, эмик, ёркё, тарбаган, кё-
ктёнёр, кёбёлёк, кыра, ару, курут, колхоз,
трактор.

Сёстёр табыштардан' бюдюп дьат. Та-
быштарды дезе буквала темдектеер.

57 задача. Табыштарды буквала темдектеп, бу тё-
мён берилген алфавитте букваларды бичип алала, ка-
найда кычырарына юренип алыгар.

Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Дъ дъ, Ее, Ёё, Жж,
а бе, ве ге де дъ е ё же
Зз, Ии, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Н'н', Оо
зе и й ка эл эм эн эн' о
Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч,
пе эр эс те у эф ха це че
Шш, Щщ, Ъъ, Ыы, Ъъ, Ээ, Юю Яя.
ша Щщ, твердый ы мягкий э ю я
знак знак

Буквалардын' бу мындый ээжи аайын-
ча турганын алфавит деп айдар.

58 задача. Бу берилген букваларды кычырыгар. Олордын' кажызын айтканда юн тын' чыгып дьат? Кажызын айтканда юн тын' чыкпай, туюк айдылып дьат?

а—б е—к
о—т ё—с

Алфавитта *a, e, ё, о, э, ю, я* деп та-
быштары бир де туюкталбай юн тын'
чыгып айдылар. Анайдарда олорды юн-
дю табыштар деп айдар.

59 задача. Бу берилген сёстёрди бичип алала, тюрген айдыгар. Айдарыгарда олордын' ю, ы ла и табыжы угулат па?

Кыра, кире, бастыра, ёткюре.

Бистин' тилде кезик сёстёрди айтка-
ныбыста, олордын' ю, ы, и, табыштары
угулбас, мындый сёстер бар: кыра, ки-
ре, сыйын, кайын', бастыра, ёткюре, ке-
чире, ажыра.

Бу мындый сёстёрди бичиирде бир де
табыжын артыrbай, юзе бичиир учурлу.

§ 8. Бичиирге уур сёстёр.

60 задача. Бу эрмектерде каарта баскан сёстёрди бойыгардын' сёзилигерге (словаригерге) бичип' алыгар. Олорды канайда бичиирин ундумагар.

Кооперативте кёп дюзюн-дьююр **кийим** садып дьат. Колхоз кёп **кийис** басты. Юренчик бойына керектю сёстёрди темдектеп, алдынан' чийю тартып салды. Ан'чылар бу дыл **тийин'**ди кёп экелди. Учукты энем **ийикле** иирди. **Бийик** тайгада ак **кийиктер** кёп.

Ойрот тилинде бичиирге уур сёстёр бар. Ол мындый сёстёр болуп дьат: **кийим**, **кийик**, **чийик**, **тийин'**, **ийик**. Олорды бу кёргюзю аайынча бичиир.

ЭКИНЧИ КЛАСС.

§ 1. Сурак эрмек.

1 задача. Бу статьяны дъарт эдип кычырыгар. Мынайда кычырыгар: бирюгер сурактарын кычырзын, бирюгер карууларын кычырзын. Суракты айдарыгарда, юнигер канайда угулып дъат? Сурак эрмектин' учында каный темдек туро.

— Бу кемнин' дъери, кемнин' кыралары, кемнин' дъалан'дары?

— Бу дъер, кыра, дъалан',—бастыразы бистин' колхозтын'.

— Бу кемнин' аттары, уйлары, койлоры кюзедюде дьюрюп дъат?

— Бу аттар, уйлар, койлор—бастыразы бистин' колхозтын' малы.

— Бу тудулып турган не дъаан туралар болор?

— Колхозчылар культурный дьюрюмле дъатсын деп, олорго эдип турган туралар болор.

2 задача. Бу статьяны бичип алыгар. Мындағы сурак эрмектерди танып, олордын' алдына чийю тартып темдектеп салыгар.

— Аң'чи, сен дъайгыда кайда болдын'?

— Дъайгыда мен колхозымда дъаттым.

— Сен анда нени эттин'?

— Эн' озо ёзюп дъаткан ашты койон ло ёскё немелер тепсебезин деп, карулладым. Аш бышкан киининде, ашты уурчылардан' карулладым.

— Иштерден' бош күндерде нени эдип турдын'?

— Иштен' бош күндерде нёкёрлёримле кожо ойноп, сууга эжиндим.

— Сен ашты дъан'ысан карулладын' ба?

— Дъок, бис эки кижи карулладыбыс.

Суракту эрмекти айдарда кишинин' юни бийиктеп турар.

3 задача. Сурактарды кычырыгар. Сурак сайын толо эдил ээ эмезе дъок деп каруузын айдыгар. Онон, ол айткан каруударды бичип алыгар.

Тишин'ди улам сайын арчып турун' ба? Мылчага дъаантайын кирип турун' ба? Туран'ды ару кейге соктырып турун' ба? Дъурук дъурап билерин'бе? Капшагай кычырып билерин' бе? Сууга дъюзюп билерин' бе?

4 задача. Озо суракту эрмектерин чыгара бичип алыгар, онон' бичип алганыгардын' одоштой ого каруу берип турган эрмектерин бичип алыгар.

Бистин' школдордо кемнин' балдары юренип дъадылар? Бистин' школдордо колючиле дъаткандардын', — ишмекчилердин', крестьяндардын'ла служашийлердин' балдары юренип дъадылар. Партия, советский дъан'ла нёкёр Сталин бистин' балдар керегинде кандый кичеемел салып туро? Партия, советский дъан'ла нёкёр Сталин бойы бистин' балдар ончозы бичикчи болзын, сюгюнчилю дьюрзин деп, кичееп дъат. Кажыла юренчик бу мындый дъаан кичеемелге карууны неле берер учурлу? Юретюде отлично ло дъакшы юренип божозо, бойынын' тёрёлине бастыра бойын беринип, чек дъакшы иштеер учурлу.

5 задача. Он' дъанынан' сурактарга каруу берилгени базылган. Олорды кычырала, олор кандый суракка каруун берип турганын табыгар, онон' ол сурактарды бичип алыгар. Онын' кийининде одоштой бу карууларын тапкан сурак аайынча бичип алыгар.

<u>Сурактары</u>	<u>Каруулары</u>
1.	Мен дышта болдым.
2.	Одын кестим.
3.	Адамла.
4.	Анда мен тийин' кёрдим.
5.	Дъок, тудуп албай салдыбыс.

6 задача. Бичиирге турган страницаларды тал ортозынан" юстиинен" тёмён бёлюп алыгар. Онон" сол дъанынан" бу тёмэнги, анкетанын" сурактарын бичигер, он" дъанынан" дезе сурактардын" карууларын берип бичигер.

Анкета.

1. Сенин' адын' кем?
2. Ёбёкён' кем?
3. Сен канча дъашту?
4. Сенин' школын'нын' ады не?

5. Ол кайда тур?

6. Сен кандай класста юренип турун?

7 задача. Бу кокыр эрмектерди бичип алыгар. Бичип дъадала, бойыгар точка турар дъериине, точка тургузып, сурак темдек турар дъериине, сурак темдек тургузыгар.

Кокырлар.

Нени эдип турун'

— Тегин турум

Ол нени эдип дъат

— Меге болужып дъат

Ак-тёш, не юрюп турун'

— Бёрюлер коркудып турум

Ак-тёш куйругын' не минген'

— Бёрюлерден' коркуп турум.

Эрмектердин' учурында сурак бар болзо,
андый эрмекти сурак эрмек деп айдар. Сурак
эрмектердин' учында сурак (?) темдек турар.

8 задача. Статьяда темдектеп салган сёстёргө сурактар тургузып бичигер. Оны озо оосло айдып алыгар, онон' бичип алыгар.

Кёргюзю: Сюрюш кёзнёк алдында түнде нени кёрди?

Колхозтын' ёштюлери.

Сюрюш түнде кёзнёктин' алдында кыйғы укты. Ол тышкary чыгара дьюгюрди. Ороомло улус дьюгюришти. Колхозтын' уйлары турар дыыду кажагазы кююп турды. Оны ёштю ёртёгён. Колхозчылар ёртти тургузала ёчюрди. Ёштюни тудуп алып, кату каруузына тургузарга дъарғыга берди.

6 задача. Сурактардын' каруузын кёргюзю аайынча толо эдип беригер. Карууларына керектю сёстёрин сурактарынан' алыгар.

Кызыл Черюнин' башчызы Климент Ефремович Ворошилов

Кызыл Черюнин' башчызы кем?
(К. Е. Ворошилов) Нёк. Ворошилов шахтада канча дъаштудан' ала иштеген? (алты дъаштан'). Ол кюнине канчаны иштеп алып турган? (он акча). Онын кийининде ол нени этти? (пастух болгон, кулакка батрак болгон, заводто ишмекчи болгон).

Оны кандый керек учун канча канча катап каандынды тужунда арестовать эдип, ссылкага атандырып турган? (Ишмекчи класстын' кереги учун тартышкан көрегинде). Октябрьский революция тужунда нёкёр Ворошилов нени эткен? (Кызыл Черюни баштап башкарған).

10 задача. Сурактарга толо каруу әдип бичигер.

Октябрьский революция.

Сурагы:

Көргүзю:

1. Революцияны ненин' учун Октябрьский социалистический революция деп адаган?

2. Октябрьский революциины кандый партия баштаган?

3. Ол тушта коммунист партиянын' бажында кем туруп баштаган?

4. Эмди фабрик, заводтор, дьер—ончо неме кемнин' колында болуп дьат?

5. Октябрьдан' озо фабриктер, заводтор, дьер кемнин' колында болгон?

Каруузы:

1. Пролетариаттын' улу социалистический революциязы октябрь айда болгон учун, Октябрьский революция деп адалган.

2.

3.

4.

5.

(Октябрь айда болгон учун. Коммунист партия. Ленин ле Сталин. Ишмекчилер ле крестьяндардын'. Заводторды эзлөп турган фабриканттардын' ла помещиктердин').

§ 2. Кыйгылу әрмек.

11 задача. Бу стихотворениени дьарт айдып кычырыгар, әрмектердин' учында кандый темдектер туруу, көчюрип бичип алыгар.

Эй колхозчылар!

Эй колхозчы юй улустар!

Мергендючи болуп туругар!

Ёмё-камаала иштегер!

Большевистский шыран'кайды тын'ыдыгар!

Социалистический дьеёжёни коругар!

Ёштулердин' тазылын дьок әдигер!

12 задача. Бу лозунг эрмектерди юнигерди дъаанадып, дъарт кычырыгар. Кычырып дъадала юнигер канайда угулып дъатканын тын'дап адьарыгар.

Юнигер кажы тужунда ёрѣ бийиктеп туру, кажызында тё-мэндёп туру? Эрмектерди кёчюрип бичип алыгар.

Дъер юстинин' пролетарийлери, бирикилегер!
Нёкёр Сталин эзендиk болзын!
Совет башкару эзендиk болзын!
Колхозтор эзендиk болзын!

Кыйгылу эрмекти айтканда, эмезе кычырганда юн тын'ып дъат.

13 задача. Он' дъанындагы ла сол дъанындагы дъозок эрмектерди кычырыгар. Он' дъанындагы эрмектерди кычырарыгарда, юнигер канайда угулып дъат, сол дъанында эрмектерди кычырарыгарда, юнигер канайда угулат?

Он' дъанындагы эрмектерди бичип алыгар.

1. Тымык эн'ир.	1. Адаан' да тымык эн'ир бол!
2. Аяс кюн.	2. Адаан' да аяс кюн бол!
3. Дъакшы книга.	3. Сюреен дъакшы кюн!
4. Коомой кюн.	4. Адаан' да дъаман кюн бол!
5. Амтанду мюн.	5. Кандый амтанду мюн!

Кижинин' юни бийиктеп, кыйгылу эдип айдар эрмектерди, кыйгылу эрмек деп айдар. Кыйгылу эрмектердин' учында мындый кыйги темдек тургузар (!).

14 задача. Эн' озо кыйгылу эрмектерди чыгара бичип алыгар, онон' суракту эрмектерди чыгара бичип алыгар.

Колхозтын' ижи канайда бюдюп туру?

Ишти кем артык иштеп дъат?

Ишке кем эрте келет?

Кыра ижинин' планын ёйинен' озо бюдюрери учун тартыш!

Олор бистин' чын мергендючилерибис!

Ижибисти дылгыр бюдюрели!

§ 3. Табылу эрмек.

15 задача. Бу юч столбиктерде турган эрмектерди кычырыгар. Олорды кычырарыгарда, юнигер дъан'ыс аай угулат па? Эмезе башка-башка угулат па?

Ол юйде. | Ол юйде бе? | Ол юйде отуры!
Дьобош ат. | Дьобош ат па? | Адаан' да дьобош ат бол!
Дьарааш дьер. | Дьарааш дьер бе? | Дьердин' дьаражын!

16 задача. Ёрёги 15-чи задачада бастыра сұракту әрмектерди чыгара бичип алыгар. Онон' кыйғылу әрмектерди бичип алыгар. Онон' арткан әрмектер, бу әрмектерден' нези башка.

Сурак эмес, кыйғылу эмес әрмектерди та-
былу әрмектер деп айдар. Онын' кийининде
точка тургузар.

17 задача. Куучынды кычырыгар. Онон' бичигер. Бичиирде әрмектин' аайынан' көрө, керектю дьериине сурак темдегин, эмезе кыйғы темдегин, эмезе точка тургузыгар.

Школдын' дьюунында.

Дьюунды ачты

— Бастыра дьюулган ба

— Бастыра, бастыра

— Миша председатель

Э-э мен әрмек айдайын ба—деди

Дье айт деди

— Менин' санаамда, бис озо бистин' класстын' ичинде керектерибисти шююжер керек, онын' кийининде экскурсия керегин шююжер керек.

— Чын, чын экскурсия керегинде учында әрмектежерибис.

— Дьок бис шююлтеге дьёпсинбей турубыс, келиштиrbей турубыс

— Сен не кыйғырып турун'

— Нени куучындажат Мен укпай калдым

Председатель табыштанган балдарды токтодып турды

Табыштанбай, председательди угугар

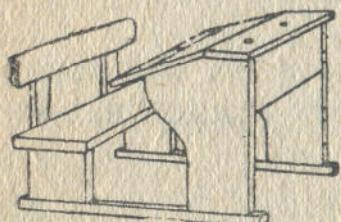
Бастыразы тымый берди.

18 задача. Бойыгардын' кычыратан книгалардан' эки табылу әрмек, эки сұракту әрмек, база эки кыйғылу әрмек бичип алыгар.

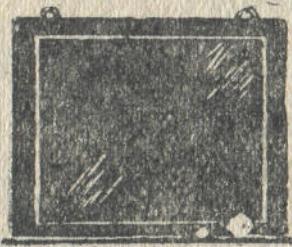
19 задача. Бойыгар сананып бир канча табылу әрмек, бир канча сұракту, база бир канча кыйғылу әрмек бичип алыгар.

§ 4. Эрмекте немени кёстёп турган сёстёр.

20 задача. Бу дъуруктардын' алдында суракка каруузын бичигер.

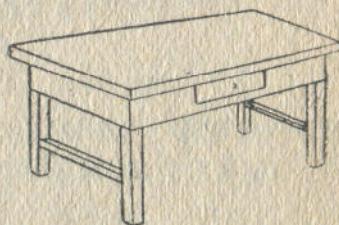
Бу не?

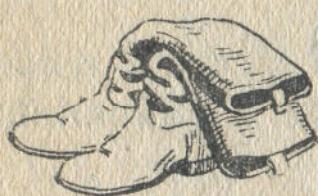
Бу не?

Бу кем?

Бу не?

Бу не?

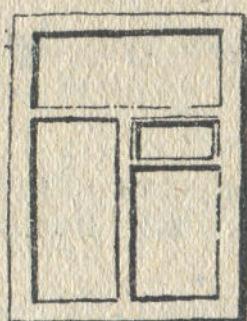
Бу кем?

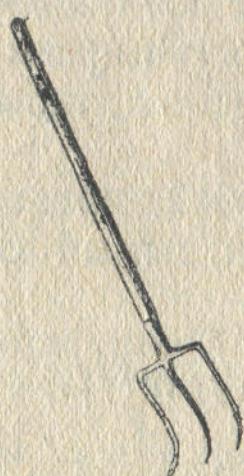
Бу не?

Бу не?

Бу не?

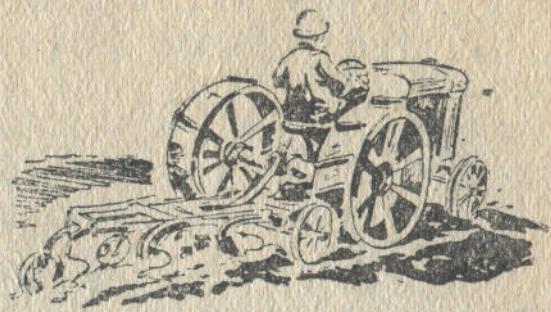
Бу не?

Бу не?

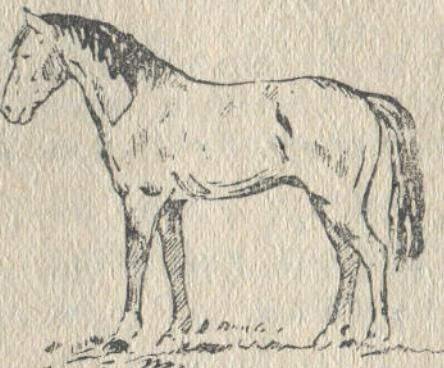
Бу кем?

Бу кем?

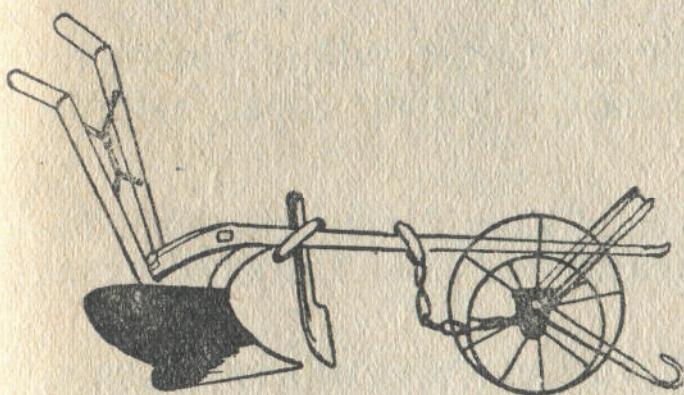
Бу не?

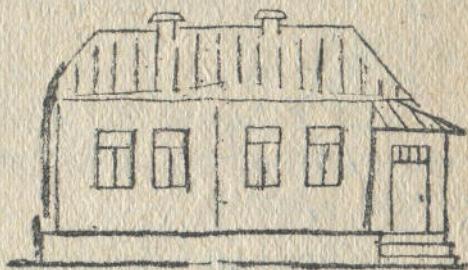
Бу не?

Бу не?

Бу не?

Бу не?

Бу кем?

Бу кем?

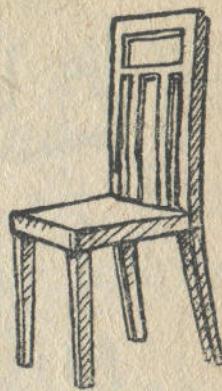
Бу не?

Бу не?

Бу не?

Бу не?

21 задача. Эн' озо мебельдердин', айыл ичинде тудунар немелердин' адын адаган сёстёрди бичип алыгар, онон' казан аякты адаган сёстёрди чыгара бичип алыгар.

Орын, чёйгён, суску, стол, аяк, отурғыш, калбак, табак, тас, шкаф, самовар кайырчак, кёнёк, казан, тоскуур, элгек, аркыт, бышки.

22 задача. Эн' озо малдын' адын чыгара бичип алыгар. Онон' ан'нын' адын бичип алыгар, учында кандый ла күштардын' адын бичип алыгар.

Мюркют, уй, бёёрю, боозу, ат, сыгын, тийин', эчки та- каа, кас, кююле сан'ыскан, кююк, сарлық, сарас, каргаа, карчага.

23 задача. Эн' озо агаштардын' адын адаган сёстёрди бичип алыгар, онын' кийининде ёлён'дөрдин' адын адаган сёстёрди бичип алыгар.

Карагай, кёжине, кайын', терек, балтырган, аспак, мёш, дыилек, чиби, ман'ыр, дьодро, беле, кююктаман, балан.

24 задача. Эн' озо дъурт хозяйствонын' эдип чыгарган немени адаган сёстёрди чыгара бичип алыгар, онон' промышленностьн' эдип чыгарар немени адаган сёстёрди чыгара бичип алыгар.

Трактор, керосин, эт, самын, курут, серен'ке, кулур, каду, сардыу, шили, сахар, мёд, мылтык.

25 задача. Эн' озо природада кёрюнген немени бичип алыгар. Онын' кийининде албатынын' ортозында болгон керекті кёстёгөн сёстёрди бичип алыгар.

Шуурган, суу, мёндюр, ёрт, дьуун, салкын, соок, туман, иш, ыш.

**Мал-кушты, неле кёрюнерин, албаты орто-
зында болгон неле немени—предмет деп айдар.
Немени кёстөп турган сёстёрди адаачы деп
айдар.**

26 задача. Бу куучынды бичигер. Сурактардын' ордына
капсунын' ичиндеги сёстёрдён' талдап, керектю сёстёрин шююлте
аайынча келишире тургузыгар.

Бистин' колхозто (не?) ачылды. Колхозтын' правление-
зи (ненин'?) дъанында турды. Колхоз (кемге?) болужып
дъат. Колхоз (нени?) дылуулап берди. Колхоз (неле?)
мактуулу болуп дъат. Балдар юренип божогондо (кайдан'?)
дъанып дъат.

(Школ, школго, школдын', школды, школдо, школ-
дон').

27 задача. Бу кёргюзю аайынча берилип турган сёстёрди
сурактар аайынча бичигер.

Кёргюзю: не?

	Ат.	
ненин'?	аттын'	карагайдын'
неге?	атка	карагайга
нени?	атты	карагайды
неде?	атта	карагайда
неден'?	аттан'	карагайдан'

Таан, мал, сула, ёркё, дъалкын, кар.

28 задача. Бу куучынды бичигер. Онон' куучыннын' ичин-
де темдектеген сёстёрди чыгара бичип алала, одожында ол су-
рагын тургузыгар.

Кижи эки колду. Кижи колдын' тырмагын ёскюрей,
кезип дъат. Кышкыда дезе **колго** меелей кийип дъат.
Колды дъаантайын самынла дъунуп, ару тудар керек. Ки-
жи колыла курсак тудуп дъип дъат. Кижинин' кючи
колдо. Кижи колдон' астыкканы коомой болор.

**Не? ненин'? неге? нени? неле? неден'? деп
сурактарга каруу берип турган сёстёр, кандый
ла тыны дъок немелерди база кижиден' ле ёскё
тынду немелерди (мал, күштын', курт, кон'-
ыстын') адын кёстөп куучындалп турган эрмек-
терде болуп, олорго колболу болор учурлу.**

29 задача. Бу куучынды бичигер. Сурактардын' ордына капсунын' ичинде сёстёрдён' талдап, керектю сёстёрин шююлте аайынча келиштире тургузыгар.

Ан'чы ан'дап баарга, шыйдынды.

Ан'дап таскап калган (кем?) тийин' ёйи дъедип келерде, ан'дап баарга шыйдынды. (Кемнин'?) ок тарызы дъеткил болгон. Айылдаш дъаткан улустар (кемге?) шыйдынарга болушты. Шыйду бюткенде айылдаштары (кемди?) аткардылар. Ан'дап барып дъаткан (кемле?) кожо ийт барды. Мылтык (кемде?) бар болды. (Кемнин'?) мылтыгы чечен болды.

30 задача. Бу кёргюзю аайынча берилip турган сёстёрди сурактар аайынча бичигер.

Кёргюзю:

Кем?	Коля.	Колхозчи.
Кемнин'?	Колянын'	Колхозчынын'
Кемге?	Коляга	Колхозчыга
Кемди?	Коляны	Колхозчыны
Кемле?	Коляла	Колхозчыла
Кемде?	Коляда	Колхозчыда
Кемнен'?	Колядан'	Колхозчыдан'

Эркемей, тракторист, юредючи, юренчик, кижи, энем, адам.

31 задача. Бу куучынды бичигер. Онон' куучыннын' ичинде темдектеген сёстёрди чыгара бичип алала, ол сёс кандый суракка кару болуп турганын билип алала, одожында ол сурактарын бичигер.

Бистин' Чюрмеш колхозко кирди. Эмди колхозто Чюрмештин' дьюрюми ён'жиidi. Чюрмешке колхоз дъакшы тира берди. Колхоз Чюрмешти дъан'ы дьюрюмге баштап дъат. Колхоз ажыра Чюрмеште ийде кюч кёп болды. Чюрмештин' колхозтон' алган кирелтези сюрекей кёп болды.

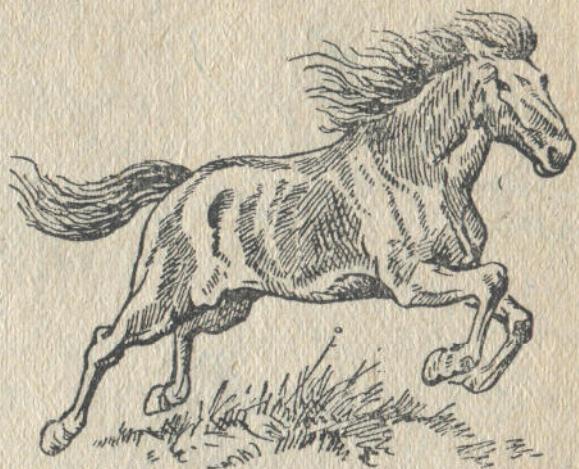
Кем? кемнин'? кемге? кемди? кемде? кемнен'? деп сурактарга каруу болгон сёстёр, кижини, онын' адын, иш аайынча адап кёстёп, куучында эрмекте олорго колболу болор.

§ 5. Эрмектин' ичинде нени эдип, канайып турганын дъартап турган сёстёр.

32 задача. Дъуруктардын' алдында сурактарга каруу бичигер.

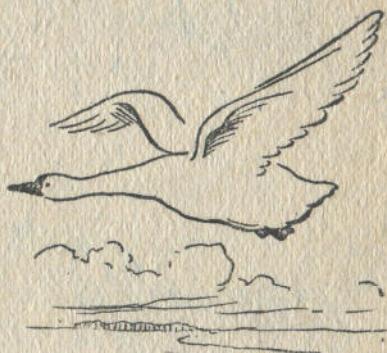
Койон канайып дъат?

Ат канайып дъат?

Куча канайып дъат?

Кас канайып дъат?

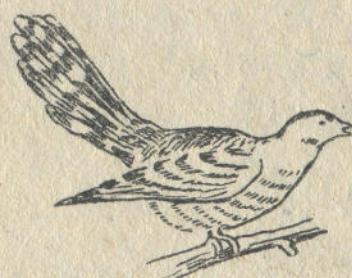

Кызычак нени эдип дъат? Уулчак нени эдип дъат?

33 задача. Бу дъуруктардын' аайынча не? кем? нени эдип турганын көргюзю аайынча тетрадыгарга бичип алыгар.

Көргюзю: Ат ман'тап дъат.

34 задача. Бу баштапкы бёлюкте берилген сёстёргё экинчи бёлюкте берилген сёстёрдён' алып эрмектер бюдюригер.

1. Кююк Кжи Кой Уй
 Бала Доярка
2. Иштеп дъат, эдип дъат, мёёрөп дъат, акшып дъат,
 маарап дъат, согуп дъат, дылып дъат, ойноп дъат, саап
 дъат.

35 задача. Бу тёмёнги сол ло он' дъанындагы берилип турган куучынды бичигер. Бичип алала, олордын' сурактарын тен'дештиригер.

Сурактар тюн'ей бе? Альярыгар. Онон' сурактарын чыгара бичин алыгар.

Сен бюгюн нени эттин'?
 Мен школдо юрендим.
 Юренип божойло нени
 эттин'?
 Урокторымды белетедим.
 База нени эттин'?
 Тошто дын'ыладым.

Сен эртен нени эдерин'?
 Мен эртен школдо юренерим.
 Юренип божойло, нени
 эдерин'?
 Урокторымды белетеерим.
 База нени эдерин'?
 Тошто дын'ылаарым.

36 задача. Бу куучынды бичигер. Бичип дъадала, сол ло он' дъанындагы, куучындагы куучынын' сурактарын чыгара бичип алала, онон' тен'дештиригер.

Эртен сен нени эдерге дъадын'? Мен чана дъазаарга дъадым. Чанала нени эдип дъадын'? Кырдан' дын'ылап дъадым.	Эрке, бу не эдилип дъат? Тузак эдилип дъат. Мында не эдилип дъат? Мында чана эдилип дъат.
---	--

Эрмектин' ичинде, нени эдип дъат? нени
 эттин'? нени эдерин'? нени эдип дъадын'? не
 эдилип дъат?—деп сурактарга каруу болуп тур-
 ган сёстёрди айдылганы деп айдар.

37 задача. Бу эрмектерди бичип алала, предмет канайып турганын, нени эдип турганын дъартап турган сёстэринин' алдына чийю тартып темдектегер.

Кёргюзю: Кара ат ман'тап дъат.

Балдар юренип дъат. Колхозчылар аш кезип дъат.
 Ишмекчилер иштеп дъат. Ойрот-Турада дъаан юч, тёргат таш туралар бюдюп дъат. Кырда ан' отоп дъат. Кер ат ман'тап дъат. Туранын' дъанында бала ойнөп дъат. Мал отоп дъат. Юречиктер мёрёйлөжип дъат.

38 задача. Бу эрмектерди бичип алала, темдектеген сёстёрдин' юстине кемди? эмезе нени? деп; сурактар тургузыгар.

Мен юредюни кичееп дъадым.
Ол карындажын кёрбёгён.
Малды кичееп азыраарга керек.
Школ газетти алдыртып дъат.
Менин' сыйыным пионер.
Арапый книгазын ару тудуп дъат.
Нина Сашаны мёрёйгё кычырды.

39 задача. Бу эрмектерди бичип, сурактардын' ордына алдында берилген сёстёрдён' алып, эрмектин' аайынча келижер кожулта кожуп бичигер.

Ан'чы (нени?) кёрёлё ён'ёлёди. Адам (кемди?) айылына кычырды. Колхозчы (нени?) эдип бюдорди. Балдар эккурсияда (нени?) кёрди. Пионерге (кемди?) алды. Колхоз (кемди?) сыйлады. Мюркют (нени?) тепти. Кызычак (нени?) кычырды.

Керектю сёстёри: аю, сен, иш, койон, Ваня, мергендючи, ёркё, книга.

40 задача. Бу эрмектерди бичип, сурактардын' ордына бойыгар сёс таап бичигер.

Юренчик (кайда?) юренип дъат. Мал (кайдар?) чыкты. Күштар (качан?) дъанып дъат. Балдар (кайда?) баргандар. Ан'чы (качан?) ан'даар. Суу (качан?) тон'отон. Аю (кайда?) дъадып дъат. Ёркё (качан?) ичегенинен' чыгар. Мен (кайдар?) барып дъадым.

§ 6. Эрмектердин' ичинде предметтин' чын'дыйын бюдю-ён'ин дъартап турган сёстёр.

41 задача. Бу сурактарды бичип алала, карууларын бичигер. Каарта баскан сёстёрдин' учурин адыхтагар.

Армакчы бек, учук кандый? . . .
Кёмюр кара, кар кандый? . . .
Кой кичинек, тёё кандый? . . .
Ёбёгён карыган, уулчак кандый? . .
Дыилек тату, мырч кандый? . . .
Карагай дъаан, тал кандый? . . .
Тыт бийик, дыраа кандый? . . .

42 задача. Бу тёмён берген немелердин' ён'ин бойыгар таап алыгар.

Кёргюзю: Тёё саары. Кёс кара.

Кулур	Тус
Дьодро	Койон
Сардыу	Аарчы
Кёёш	Сют
Кызылкат	Кююле
Борон'от	Карга

43 задача. Бу тёмён бичилип турган немелер кандый не- меден' бюткен, оны бичип беригер.

Кёргюзю: Тура агаш.

Ийне	Печка
Кёнёк	Чамча
Чёйгён	Калош
Ёдюк	Чана
Пима	Кедым

44 задача. Бу немелердин' кандый амтасын кёргюзю аай- ынча бичип беригер.

Кёргюзю: Мёд—тату.

Мёд	Тус	Сахар	Кёжине
Мырч	Аарчы	Борон'от	Калба
Кызылкат	Согоно	Ман'ыр	Борон'от

45 задача. Бу эрмектерде темдектеген сёстёр кандый су- ракка келижип дъат, адъарыгар. Сурактардын' алды дъанында капсуды кёрюгер.

Мен бюгюн бу чернилаларды, **кызылын каразына** коштым. Сен бюгюн **кызыл** бёстён' алдын' ба?

(Кандыйды? Кандыйга?)

Эрмектин' ичинде, кандый? кандыйды? кан- дыйга? деп сурактарга каруу болуп турган сёс- тёрди, дъартаачы сёстёр деп айдар.

46 задача. Бу эрмектерди бичигер. Сурактардын' ордына керектю сёстёрдён' шююlte аайынча кандый сёс тургузарын бойыгар таап бичигер.

Сен (кандый?) ат минип дьюредин'. Ан'чы (кандый?) тюлкю атты. Ол (кандый?) тайганын' кырына чыгып дьюрди. Бу столды (кандый?) агаштан' этти. Колхоз (кандый?) тура эдип дъат. Тен'ерини (кандый?) булуттар бюркеди.

47 задача. Бу эрмектерде неменин' кандыйын дъартап турган сёстёрди чыгара бичип алыгар.

Столдо ак чаазын дъатты. Оныла коштой кёк чаазын дъатты. Кара ат ман'тады. Мен бу кюн кызыл дыилек дьидим. Мен изю мылчага кирдим. Кечеги тюн каран'уй болгон. Бюгюн тюн дъарык.

48 задача. Бу эрмектерди кычырып бичийле, предметтин' ён'ин айдып турган сёстёрди темдектегер.

Дьорголойдо кап-кара ён'дю мый бар. Уйлардын' ортозында чоп-чокур кунадын дьюрю. Бып-быдышыраш чачту бала ойноп дьюри. Балдар кёп-пёгёш чечек юзюп алдылар. Койоннын' ён'и боп-боро болуп калыптыр.

Бистин' тилде предметтин' ён'инин' качествозынын' тын'ын дъартап турар дъаартачы сёстёр база бар болуп дъат.

Темдектезе: сап-сары, бып-быдышыраш, кап-кара, кёп-пёгёш чоп-чокур. Бу мындык дъаартачылар, ортозында дефистю бичилер.

49. задача Бу эрмектерди бичигер. Бичиир тушта, дъаартачы сёстёрдин' качествозын тын'ыдып айдар эдип бичигер.

Дъайгыда . . . козыр мёндюр дъаады. Ол юренчик карууды . . . чике айтты. Мен дъайгыда . . . дъажыл келескен кёрдим. Бу баланын' юни . . . чике эмтири. Балдар . . . дылтыркай тошто ойноды. Тен'ериде . . . кара булут туру. Адуучы бычагын . . . курч эдип алды.

Керектю сёстёри: чип, коп, дып, дъап, куп, кап.

§ 7. Юндю ле туюк табыштар.

50 задача Бу берилген алфавитти кёчюрип бичип алала, канайда кычыратанын юренип алыгар.

Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Дъ дъ, Ее, Ёё, Жж,
а бе, ве ге де дъ е ё же
Зз, Ии, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Н'н', Оо
зе, и й ка эл эм эн эн' о
Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч,
пе эр эс те у эф ха це че
Шш, Щщ, Ъъ, Үү, Ъъ, Ээ, Юю, Яя.
ша ща твердый ы мягкий э ю я
знак знак

Буквалардын' бу аайынча турганын алфавит деп айдар.

51 задача. Бу сёстёрдин' адын, алфавитте көргюскен аайынча кычырыгар.

РСФСР (эр—эс—эф—эс—эр), СССР, ВКП(б).

52 задача. Бу берилген, кишинин' адын адаган сёстёрди алфавит аайынча бичип алыгар. Кандай букваларга ат дьетпей дьат? Ол букваларды чыгара бичип алыгар.

Белек, Дымбу, Аду, Эремей, Иван, Коля, Феликс, Маша, Ойинчи, Павел, Николай, Сергей, Унат, Василий, Зоя, Ырысту, Семен, Вова, Миша.

53 задача. Слердин' класста бастыра балдардын' адын алфавит аайынча бичип, список эдип алыгар.

Көргүзю:

1. Алтаев Чамчы	6.
2. Бёлешев Миша	7.
3. Дьелтекова Мый	8.
4.	9.
5.	10.

54 задача. Бу **а, у, о, е, с, л, м, н, дь, ш**—деп табыштарды бирден кычырыгар. Олордын' кажызы юндю, кажызы туюк? Кажызын айдарыбыста оозыбыстын' дъаагы ачылып, кей дъен'ил чыгып туро? Кажызын айдарыбыста оозыбыс дъаан ачылбай кей тұктұрылып, чыгып дьат?

A, E, Ё, Э, И, О, У, Я, Ю,—деп табыштар — юндю табыштар деп адалып дьат. Б, В, Г, Д, Дь, Й, К, Л, М, Н, Н', П, Р, С, Т, Ф, Х, Ц, Ш, Ш,—деп табыштар туюктар деп адалып дьат.

55 задача. Алфавиттен туюк букваларды бастыразын чыгара бичип алыгар. Олор канча эмтири. Юндюлерин чыгара бичип алыгар. Олоры канча эмтири?

56 задача. Бу стихотворенини бичип алыгар. Бичип дъадала юндю букваларын темдектеп, алдына чийю тартып туругар.

Балдарга мак кожон'.

Кёгёрип ёскён кёк ёлён',
Кёк чечеги дъайылзын!
Кёптён' ёскён дъаш балдар,
Кёкюп ойнап дыргазын!

Дъажарып ёскён дьаш ёлён',
Дъайылып ёзюп дъайылзын!
Дъаш пионер балдардын',
Дыргалду дьюрюми дъаранзын!

57 задача. Улустар деп сёсти узада чёйё айыгар. Бу сёстё канча юйе? Баштапкы юйези кандый, әкинчици кандый, ючинчици кандый? Ол сёсти бичип алыгар. Бичип дъадала юйелеринин' ортозынча чийю тартып бёлюгер. Ол сёстё юндю буквалары канча? Олордын' алдынча чийю тартып темдектегер. Юндю буквазы дьок юйе бар ба?

Адьарыгар. Юйе сайын канча юндю буквадан' бар эмтири? Бу берилип турган сёстёрди база онойып ок бёлюгер:

Комсомол, пионер, трактор, тарбаган, кёнек.

Сёстё канча юндю буква бар болзо,
анда анча юйе болор. Сёстёр дъан'ыс юйелю
болор — *кас*; әки юйелю — *тюлкю*; юч юйелю
— *кёжёгё*; онон' до кёп юйелю сёстёр болор.

58 задача. Бичип дъадала, юйези әки юйеден' кёп сёстёрди юйелерине бёлюп бичигер.

Мёрёй.

Эрке, Саду, Аду, Санай,
Мёрёй бичик эттибис.
Юредюде сон'доп артпай,
Тутагы дьок эдер дежип,
Бойыбыска алындыбыс.
Эткен бичик быжу болзын,
Эрмеги дьоктон' бюдюрер дежип,
Акту колдорыбысты салдыбыс.

59 задача. Бу сёстёрдё й буквазын адыхтагар. Ол сёстин' юйезин бюдюрип туру ба? Бу й буквалу сёстёрдё канча юйелю сёстёр бар? Сёстёрди юйезине бёлюгер; учында дъан'ыс юйе сёстёрди башка чыгара бичип алыгар.

Чёйгён, чай, койон, кайырчак, кой, мойын, ай, аймак, оймок, ойдык, тайга, талай, кей, каймак, чийик, дайыкын, апшыяк.

60 задача. Бу берилген сёстёрдё й ле и-ди тек'дештиригер. Олор дъан'ыс аай угулат па? Эмезе башка угулат па?

Кой — тил.
Койон — кедым.

Тайга — ирик.
Чай — бичик.

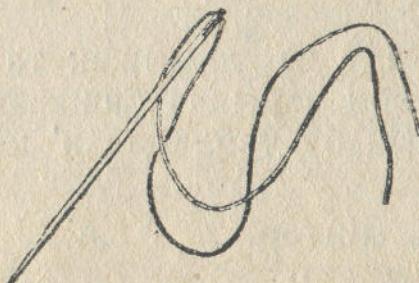
Сёстё и ле й-ди таныр керек; и сёстин' юйези болор, и дезе сёстин' юйези болбос. Ненин' учун дезе и туюк табыш болуп дъят.

61 задача. Эрмектерден' и буквалу сёстёрди талдап бичип алыгар.

Энем уй саады. Уйды саап алала, айылына барды, сютти казанга уруп салды. Мен айландыра дьюгюрип, сют сурадым. Энем меге сютти кайнадала, аякка уруп берди. Кайнаган сюттин' юсти каймактанып турды. Сютти мен тойо ичип алдым.

62 задача. Эрмектерди бичип алыгар. Дьуруктардын' ордына онын' адын тургузып бичигер.

63 задача. Эрмектерди бичип точкалардын' ордына керектю и букваларды тургузыгар,

Энем кооперативтен'

садып алды.

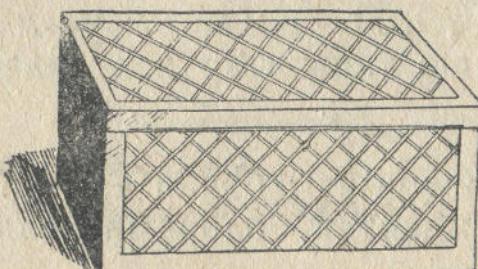
Бис дъалан'да

кёрдибис.

Эдьем

саады.

Адам

дъазады.

Кёргюзю: Мен койон тудуп алдым.

Ёлён'ди айруушла оболоор. Колхозчылар ёлён' иштеген. Кооперативте кайырчактар, и... нелер, о... моктор садып дьат. Бистин' дьеңде карага... ла ка... ын' агаشتар бар. Коля ко... лор кюзедип дьат. И... т койонды тутты.

64 задача. Сурактардын' карууларын толо эрмек эдип, бичип беригер.

Кёргюзю: Сыгындар кайда дьюрет?

Сыгындар тайгада дьюрет.

Чайды неде азатан?

Чамчаны неле кёктейтён?

Бёсти неле кезетен?

§ 8. Кату ла дымжак юндюлер.

65 задача. Кату да дымжак та юндюлер бойынын' ортозында айдылар эби аайынча башказы бар болуп дьат. Онойдордо онын' учурин бу таблицадан' кёрюп билип алыгар.

Кату юндю табыштар	A Y Я	O У Ю
Дымжак юндю табыштар	Э Е И	Ё Ю
	Эрди чёйилбес	Эрди чёйилер

66 задача. Эн' озо сол дъанында тюжюре тургускан юндю табыштарды айдыгар. Онон' он' дъанындағы юндю табыштарды айдыгар. Сол ло он' дъанындағы юндюлерди тен'дештиригер. Олордын' кажызы кату, кажызы дымжак?

A — E
Ы — И

O — Ё
У — Ю

A, Ы, O, У, Я—деп юндюлер кату угулат.
Олорды кату юндю табыштар деп айдар.
E, И, Е Ю, Э—дымжак угулат. Олорды
дымжак юндю табыштар деп айдар.

67 задача. Бу куучынды бичип алыгар. Сёстёрдө кату юндю табыштарды темдектеп, олордын' алдынча чийю тартын салыгар.

Кышкы ойын.

Балдар школдо чана дъазап юрендилер. Айылына дъанала бойлоры чана эттилер. Кырга чыгып чаналу дын'ыладылар. Окчы чананы бойы эдип алды. Окчы таяк дъок дын'ылаган. Бир де катап дыгылбаган.

Боду чананы база бойы эткен. Дье андый да болзо, эки катап дыгылган. Кулагына ла оозына кар кирген. Ол дьюк ле арайдан' турала,—эне!—деп кыйгырган.

68 задача. Бу куучынды бичип алыгар. Дымжак юндю табыштарды темдектеп, олордын' алдында чийю тартыгар.

Бистин' карындаштарыбыс ла ёштюлерибис.

Советский Союз социализм бюдюрип, табынча коммунизмге кёчүп дьат. Телекейдин' капиталисттери биске каршу эдерге дьат. Олор бисти дъуулаарга белетенип дьат. Бис коруланаарга белетенерге керек. Дье бис дъан'ыскан эмес. Бастыра ороондордын' колючиле дъаткандары бисле кожо. Капиталисттерле тартыжарга, олор Советский союзка болужар.

69 задача. Бу сёстёрдин' кату юндюлерин талдап, бир башка столбик эдип, чыгара бичип алыгар. Онон' дымжак юндю сёстёрин база бир башка столбик эдип бичип алыгар.

Ишмекчи, колхозчы, ан'чы, балык, бала, бел, эчки, кёжёёй, адучы, колхоз, темир, кеден, арчуул, комыргай, кююле, тёнён, доктор, алтын, темир, теке, юкю, кар, кас, карчага, тюлкю, амыргы, карагай, терек, сан'ыскан, юренчик, юредючи.

Кату юндю табышту сёстёрди—кату сёстёр деп айдар — кадын. Дымжак юндю сёстёрди—дымжак—сёстёр деп айдар кижи.

70 задача. Бу берилип турган сёстёрдён' озо кату юндю сёстёрди ылгап бичип алыгар. Онон' дымжак юндю сёстёрди ылгап бичип алыгар. Учында кату ла дымжак юндюлери коялый турган сёстёрди ылгап бичип алыгар.

Чепкен, аспак, тёжёк, дъастык, юренчик, уулчак, кызычак, дъууркан, тискин, суулук, кылбыш, пионер, согон, машина, чечек, сепаратор, кёбюрген, комбайн, Совет, фабрика, завод, книга.

Ойрот тилине орус тилден' кирген сёстёр-дё юндулери ылгажы дьок колый да турар. (Машина).

71 задача. Бойыгар шююнип, кату юндю беш сёс бичип алыгар. Онын' кийиниде дымжак юндю беш сёс таап бичигер. Учында юндулери колый турган сёстёрдён' юч сёс таап бичигер

72 задача. Бу куучынды бичип алыгар. Кату сёстёрдин' алдында эки чийю тартыгар.

Бистин' советский дьерибисте фабрик заводтор дылдын' дылга кёптёп дьат. Колхозторло совхозтор дезе, там ла тын'ып дьат. Колхозторло совхозтордо тракторлоры ла дьюзюн-дьююр машиналары там ла кёптёп дьат.

Кандайла иштерди стахановчылардын' кёрюмдилью ижи аайынча эдип дьат.

§ 9. Юнгюр ле тунгак туюктар.

73 задача. Бу берилген дьозок эрмектерди кычырыгар. Кажыла дьолдо темдектеп салган тюн'ей сёстёрди экилезин эжерлей айдыгар.

Олор тюн'ей айдылат па? Тюн'ей эмес башка айдылат па? Кандай буквазы башка? Олордын' учуры дын'ыс па башка ба?

1 Боту кырга чыгарга бооду эмтири.

2. Аң'чи ан'дап барды, агаш ортозында ан' барды.

3. Кату темирден' эткен каду.

74 задача. Бойыгар шююнип, ёрё берилгенге тюн'ей дьозокту эдип, эрмектер бичигер. Ол эрмектерге мындый сёстёр эжерленип турзын:

1. Кату—каду.

4. Кете—кеде.

2. Отту--оду.

5. Экю—эгю.

3. Отык—одык.

6. Кетен—кеден.

75 задача. Алакандарыгарла кулагыгарды туй тудунып алып, ж, ш, з, с, б, п, деп туюк табыштарды тен'дештире айдыгар. Кандай туюктар дьарт угулат? Кандайы дьарт угулбай тунгак угулат? Онон' к, г, д т, в, ф, деп тунгак туюктарды онойып ок ченеп кёрюгер.

Кижи кулагын туй бёктёй тудунып алып, туюк табыштар айдарда: б, г, д, дь, з, ж, л, м, н, н', р, й, в деп табыштар дьарт угулат. Айдарда олорды юнгюр туюктар деп айдар; н, к, т, с, ш, ф, ч, х, щ, тунгак угулат, олорды тунгак туюктар деп айдар.

76 задача. Статьяны бичип алыгар. Сёстёрдин' юнгюр туюктарынын' алдына дъан'ыс чийю тартып, тунгак туюктарынын' алдына эки чийю тартып темдектегер.

Баштапкы тош.

Энем меге дын'ылаарга коньки садып берди. Кюс-кюде баштап ла соок болуп, тош тон'ордо ло мен теерменнин' дыанында дын'ылаарга бардым. Будыма конькаларды дъаба тан'ала согойоктодып келдим. Угуп турзам, кийинимдеги уулчактар— „онон' ары барба, чеберлен!“ — деп кыйгырышты. Менин' алдымдагы тош дызыраган ла бажында мен сууга мойынма дьетире тюшкенимди билбей калдым. Мен аайы дъок кыйгырдым. Уулчактар база менен' тын' кыйгырышты. Дъаратта турган кижи угала, келип мени суудан' чыгарып алды. Мен сюреен соокко алдырала, больницага узак дъаттым.

77 задача. Бу берилип турган сёстёрди, кажызы юнгюр туюктан' башталганын адьыктап, чыгара бичип алыгар. Онын' кийининде тунгак туюктан' башталгандарын башка чыгара бичип алыгар.

Бала, агаш, тура, дылдыс, лампа, тана, калбак, шил, чечек, тере, бёрю, дыилек, терек, деревня, сула.

78 задача. Юнгюр ле тунгак туюктарды таблица эдип бичип алыгар. Оны класстын' ичинде кадап салыгар.

Юнгюр туюктар: *Б, Г, Д, З, Ж, ДЬ, М, Н, Н', Й, Л, Р, В.*
Тунгак туюктар: *П, К, Т, С, Ш, Ч, Х, Ф, Ц, Щ.*

§ 10. Эжерлю туюктар.

Туюктардын' эжерлери: *Б—П, Ж—Ш, Д—Т.*
Г—К, З—С.

79 задача. Бу ёрё кёргюзюлген эжерлю туюктарды бичип алыгар. Онон' оны ундумбагадый эдип эске алыныгар.

Юнгюр туюктардын' эжери дъокторы: *м, н,*
н', й, л, р, дь, в.

80 задача. Бу статьяны бичигер. Бичип алала эжерлю тунгак туюктардын' алдынча чийю тартып темдектегер.

Мал ижинде стахановчылар болорыбыс.

Ойрот-Тура аймакта, Карагуш дъуртсоветте, „2-чи бешдүйлдүк“ деп колхозтын' члендери бис. Бис мал

азыраар бригадада иштеп дъадыбыс. Бюгюн бис Обкомнын' стахановчыларга бичиген бичигин шуюштибис. Бис бир уйдан' 30 центнер сют саап аларынын' тартыжууна кожо кирип дъадыбыс.

Мен баштапкы дсярка ёткён дылда бир уйдан' 20 центнер (2000 литр) сют саап алып туратам. Келер дылда дезе уй тоозынан' 30 центнер саап аларына молдьонип дъадым.

Экинчи доярка бир уйдан' алатаң сүтти база 30 центнерге дьетирерим деп молдьу берди.

Ючюнчиизи мен бойымнын' нёкёрлөримнен' сыран'ай артып калбассым. База 30 центнерден' саап аларым.

81 задача. Куучынды бичип алыгар. Юнгюр туюктардын' эжерлерин темдектеп, алдынан' чийю тартыгар.

Сережа ла Сеня агаш аразына бардылар. Сережа дъолой айдып дъат:

— Сеня, сен бёрюден' коркотон бедин'?

Сеня мактанды:

— Онон' не коркотон? Бажына агашла соксом---ёлө берер.

Агаш аразына кирдилер. Агаштардын' бюринен' агаш ортозында каран'уй, кюн кёрюнбейт. Буттарынын' алдында будактар сынып, бюрлер шылырап дъат.

Сеня кая кёрюп, Сережадан' тудунып дъат.

Сережа ого айдып дъат:

— Коркуп турун' ба?

Сеня коркуп турганын билдиртерге уятту болордо, мактандып дъат:

— Мен незин коркойын! Мен кичинек эмес.

Сережа тёгюнеле кыйгырып ийди:

— Бёрю!

Сеня коркыганына отура тюшти.

— Эне!—деп кыйгырып ийди.

§ 11. Сёстин' тёзи ле кожултазы.

82 задача. Бу коштой-коштой турган столбиктердин' сёстёрин кычырыгар. Эн' озо баштапкы столбиктеги сёстёрди, онын' кийининде экинчи, ючинчи столбиктерде сёстёрди адыхтагар. Баштапкы столбиктеги сёстёрдин' ле экинчи, ючинчи, тёргинчи столбиктеги сёстёрдин' нези тюн'ей, нези башка? Адыхтап айдып беригер.

кыра
агаш
бичи
дъаза

кыралар
агаштар
бичик
дъазады

кырабыс
агаштарга
бичики
дъазал

кырада
агашта
бичиги
дъазаган

Сол дъанындағы столбикте турган сёстёрди, сёстёрдин' тазылы деп айдар. Олордон' ёс-кё сёстёр бюдюп дъат.

Он' дъанындағы столбиктеги сёстёрди кубулткан сёстёр деп айдар. Сёстёрғे улантылар кожуп кубултар. Сёсти кубултар улантыларды кожулталар деп айдар.

83 задача. Статьяны кычырып дъадала темдектеп салған сёстёрди адзыктагар. Олорды столбик эдип чыгара бичип алыгар. Олордын' тазылын ла кожултазын таныгар. Кожулталарын чийюле темдектегер.

Бистин' колхоз мал азырап иштеп дъат. Бистин' колхоз **малдын'** тоозын кёптёдёрғе кичееп дъат. **Малды** оору баспазын деп, кажыла колхозчы кичееп дъат. **Малдын'** ижин, стахановчылардын' кёrimдилью ижи аайынча тургузып дъат.

84 задача. „Школ“ деп сёстёрдин' учында турган точкалардын' ордина, шююлте аайынча кожулталарын кожуп бичигер.

Бисте школ бар. Балдар эртен тура 8 части школ... дъуулат. Школ... бастыра балдар төрт бёлюнип юренип дъат. Школ... юредюзи 9 части башталып дъат Юредюбожогондо, балдар школ... айылына дъанып дъат.

85 задача. Бу столбиктерде турған сёстёрди бичигер. Олордын' тазылынын' алдына чийю тартып темдектеп салыгар.

мал
малдын'
малга
малды
малда
малдан'

дъол
дъолдын'
дъолго
дъолды
дъолдо
дъолдон'

кар
кардын'
карга
карды
карда
кардан'

86 задача. Бу сёстёрди бичип алыгар. Кату сёстерди бир столбик эдип чыгара бичип алыгар. Дымжак сёстёрин база бир столбик эдип бичигер. Кожулталарын чийю тартып темдектегер.

Мал, класста, келдим, бардым, айтпа, ичи, кычырар, бичи, көрзин, столдо, печкада, ташта, кирбе, сёёктёр, тараанды, чачсын, тёкпё, кёчюр, уйлар, аттар, дъалан'да.

Кёргюзю: Мал кёрдим. Класста бичик.

87 задача. Бу столбиктердин' сёстёринин' кожулталарын адьыктагар. Сёстин' тёзи кату болгондо, кожултазы кату ба? Эмезе дымжак па? База адьыктагар.

бар	иш	ойно	ич
барды	иште	ойноды	ичти
барган	иштеди	ойногон	ичкен
баар	иштегер	ойноор	ичер
барыш	ишмекчи	ойнобо	ичпе
барган		ойнозын	ичсин

Кату сёстёргё кату кожулталар кожулар.
Дымжак сёстёргё дымжак кожулталар ко-
жулар.

§ 12. Кожулта ээжизи.

88 задача. Столбиктердеги сёстёри кычырыгар. Баштапкы сёстё канча кожулта кожулган. Экинчи сёстё канча кожулта? Ючинчи, тेरтинчи сёстё канча кожулта? Сёстёрди бичигер. Сёс лё сайын юйелерин темдектеп, ортозынан' чийю тартыгар.

Кёргюзю: Аш-тар-да

аш	кижи	бичи
аштар	кижини	бичик
аштарда	кижилерди	бичикчи
аштарды	кижилердин'	бичикчини

Сёскө бир, эки, юч, онон' до кёп кожул-
талар кожулар.

89 задача. Эрмектерди бичип алыгар. Сёстёрдин' ортозын-
да турган точкалардын' ортозында кожулып дъаткан кожулта-
лардын' баш букваларын, кандай буква керек болгонын, тур-
гузыгар.

Адазы уулына айтты:—Уулча...ым, сен школдо ки-
чеенип юрен. Бистин' колхоз школдын' кандыйла ижине
булу...ар...а кичееп дъат. Колхоз школго кажыла күн-
дерде болужарына белен. Дье школ колхозко база болу...
ар...а керек деди.

90 задача. Бу эрмектерди кычырыгар. Эрмектин' ичинде
темдектеген сёстёрди адьыктап кёрюгер. Анда сёстин' экинчи,
ючюнчи кожултазы юндю табышка, эмезе юнгюр туюкка ток-
тогон болзо, оны ىээчий кирген кожултанын' баш буквазы кан-
дай болорын кёрюп алыгар.

Каан тужунда капиталисттердин' фабрик- заводорында ишмекчилердин' дьюрюм дьадыны коомой болгон. Олор сутказына 16—17 час иштегендөр. Олордын' иштеген ижи сюрекей уур болгон. Ишмекчилер уур ишти эртен турадан' эн'ирге дьетире иштейтендөр. Олордын' дьаткан барактары сюрекей коомой болгон. Барактардын' ичи кирлю. Онон' улам барактын' ичиндеги кей коомой болгон. Ишмекчилер бала-барказыла ол кирлю, балкашту барактын' полына дъастык-тёжёгин салып уюктайтан болгон. Ол тужунда ишмекчинин' иштеп алыш турган дъалы тойо дьиир курсакка да дьетпес болгон. Кажы бир ишмекчи оорыйла ишке чыкпаза, онын' дъалын бербес болгон. Ишмекчилерди, дъастыра эткен иш учун, сюреен согуп та туратандар!

Баштапкы кожулта юндю табышка эмезе юнгюр туюкка токтозо, экинчи кожулта туюктан' башталза, ол туюк качанда юнгюр болор.
Темдектезе: куучындады.

91 задача. Бу столбиктердеги сёстёрди адыхтап кёргөр. Баштапкы столбикте сёстин' кожултазы кандай буквага токтогон, экинчи столбикте ол оқ сёскө канча, кандай кожулта кожулган, айдып беригер. Онон' ол сёстёрди кожулталарынын' ортозында чийю тартып бичигер.

балыктар	балыктаган
керексип	керексиген
уулчак	уулчагы
уулчагаш	уулчагажы

Кандай да кожулта туюкка токтозо, оны ээчий юндю табыштан' башталган кожулта кирзе, ол туюк бойынын' юнгюр эжерине солунар.

§ 13. Сёстин' тёзинде ле кожултазында юндю табыштардын' тюн'еїлежери.

92 задача. Бу сол дъанындағы столбиктеги сёстин' тёзинин' ичиндеги юндю табыштары кату ба, эмезе дымыжак па? Адыхтагар. Онон' ол сёстин' кожултазынын' ичиндеги юндю табыштарын адыхтагар. Учында он' дъанындағы столбиктеги сёстин' тазылы ла кожултазынын' юндю табыштарын адыхтап айдыгар.

керек	кылбыш
керектин'	кылбыштын'

күрекке	кылбышка
күректи	кылбышты
күректе	кылбышта
күректен'	кылбыштан'

Сёстин' тазылында юндю табыжы кату юндю болзо, кожултазынын' юндю табыжы база кату юндю болор. Сёстин' тазылында юндю табыжы дымжак болзо, кожулталарынын' юндю табыштары база дымжак болор.

93. задача. Сёстин' тазылынын' учурин ёскёлёндирер кожулталарынын' суректарын бичип алыгар. Онон' суректар аайынча, кайыш деп сёскё кандый кожулталар кожулып турганын, адъаарып, кёрюп, бичип алыгар.

1. — не?	кайыш
2. — ненин'?	кайыштын'
3. — неге?	кайышка
4. — нени?	кайышты
5. — неде?	кайышта
6. — неден'?	кайыштан'
1. — кем?	бала
2. — кемнин'?	баланын'
3. — кемге?	балага
4. — кемди?	балада
6. — кемнен'?	баладан'?

94 задача. Алдындағы задачада берилген суректардын" аайынча, бу берилген сёстёрди бичип, кожулталарын бойыгар таап тургузып туругар.

таш	уулчак
сабат	кижи
ат	малчы
кайчи	кожон'чы

95 задача. Бу куучынды бичигер. Агаш деп сёстин' кожулталарынын' ордына точкалар тургускан. Бойыгар шююлте аайынча кожулталарын тёмөн капсуда кожулталардан' таап бичигер.

Мен агаш экелдим. Агаш... ууры сюреен болды. Сен база агаш... бар. Ол агаш... тартып экелер керек. Экелген агаш... чеден де тудар, одураг да. Агаш... дъаан тұза болор. Отко салза агаш... кюл болор.
(тын', ка, ты, ла, ма, тан').

96 задача. Бу сёстёрди кычырыгар. Онын' кийининде ол сёстёрдин' юндю табыштарын тюн'ейин ле тюн'ей эмезин адьарып кёрюгер.

Согоно, ётпёгён, Ойрот, кёктёгён, болгон, ёмёлёш, толоно, ёзёк.

Кезикте бу ёрё айдылган бастыра о эмезе ё табышту сёстёрдин' ортозында о-нын' ордына а угулып, ё-нин' ордына е угула беретени бар. Темдектезе: ётпёгён, болбогон. Айдарда сёстин' баштапкы юйезинде ле учынdagы юйезинде юндю табыштары о эмезе ё болзо, бастыра юйелердин' юндюleri андый о ла ё болор.

97 задача. Эмди бойыгар сананып таап, юндю табыжы бастыра о буквалу беш сёс, бастыра ё буквалу беш сёс бичигер.

§ 14. Эжерлю туюктар бойынын' Эжерине солунары.

П ла Б.

98 задача. Столбиктердеги сёстёрдин' тазылын: кожултазынан' айрып, кёргюзю аайынча бичигер. Баштапкы эки столбиктердеги сёстёрдин' тазылы кандый туюкка токтоп дьат? Он дъанындагы эки столбиктердеги сёстин' тазылы кандый туюкка токтоп дьат?

Кёргюзю: Кап-тын'.

кап	кереп	кабым	керебим
каптын'	керептин'	кабын'	керебин'
капка	керепке	кабы	кереби
капты	керепти	кабыгар	керебигер
каптан'	керептен'	кабычак	керебибис
капту	керептю	кабыбыс	керебисте.

Сёстин' тазылынын' учында тунгак н турза, оны ээчий кожултазы туюктан' башталза, ол туюк качан да тунгак болор: Тап—тапты, кап—капты, теп—тепти. Кожултазы юндю табыштан' башталза, ол тёзёгёнин' учынdagы н бойынын' дьарт эжерине солунып баар: тап—табыл, кеп—кебим, теп—тебил.

99 задача. Эрмектерди бичигер, сёстёрдин' ичинде точканын' ордына, сёстин' тёзи кандый туюкка токтогонын кёрюп, керектю букванды тургузып туругар.

Сен ёдюк кёктёйтён кеп... ер тап. Колхозтын' ат...
ары кырда туру. Агаш... ар аразында кучыяк... ар эдип
дъат. Колхозтын' улус... ары аштарды кырадан' кап...
арга уруп, тартып экелип турды.

100 задача. Эрмектерди кычырыгар. Сёстин' тазылынын'
учындагы **п** кажы сёстёрдё **б** болуп барганын таап, чыгара
бичип алыгар.

Чюрмеш сен оймокты тап?
Оймок табылбай дъат.
Айса анда кеп бар: оны экел!
Кебигерди бая кижи апарган.
Кечеш капка аш урды.
Ажы кабына батпады.

К ла Г.

101 задача. Столбиктерден' сёстёрдин' тазылын кожулта-
ларынан' чыгара бичип алыгар. Сёстёрдин' тёзи ле кожултазы-
нын' ортозында чийю тартып бичигер. Он' дъанындагы стол-
биктин' сёстёринин' тазылы кандый туюкка токтоп дъат? Сол
дъанындагы столбиктеги сёстёрдин' тазылы кандый туюкка ток-
топ дъат? Олор ненин' учун андый?

балыктар	балыгын'
балыкту	балыгаш
сурактар	сурагы
кёнёктёр	кёнёги

102 задача. Эрмектерди бичип алыгар. Тазыл сёстин' учын-
дагы темдектеген **к** кажы сёстёрдё, темдектеген **г** болуп
барган. Оны таап алыгар. Ол ненин' учун андый болгон?

Мен балык тудуп алгам. Ол балыгымды быжырып
дьидим. Чолушман балыкту суу. Онын' балыгы семис.
Аспактын' бюри тёгюлди. Дыштын' аспагы кёп. Аймак-
та дъуун болды. Кёк-Суу аймагында аш дъакшы бютти.

Сёстин' тазылы туюк **к** буквага токто
зо, оны ээчий кирген кожултанын' баштапкы
буквазы туюк буква болзо, ол качан да тунгак
туюк болор.

Дье кожулта юндю табыштан' башталза, ол
тазыл сёстин' учындагы тунгак **к** бойынын'
юнгюр **г** — деп эжерине солунар. Балык—балы-
гин', бёрюк—бёрюгин'.

Т ла Д.

103 задача. Бу сёстёрди бичип алала, сёстёрдин' учындағы букванды темдектеп, онын' алдында дъан'ыс катап чийю тартыгар. Кожултазынын' баштапкы буквазынын' алдында эки чийю тартып темдектегер. Онон' т буквандын' ордина д кандай сёстё туру, адьыктагар.

ат	аттар	ады
от	оттор	оды
сют	сюттер	сюди
мёд	мёдтёр	мёди
аркыт	аркыттан'	аркыды

Сёстин' тазылы тунгак туюк *m* табышка токтозо, оны ээчий кожултазы туюктан' башталза, ол туюк качан да тунгак туюк болор.

От—оттор.

Кожулта юндю, табыштан' башталза, тазыл сёстин' учындағы *m* бойынын' юнгюр эжерине солунып баар. *От—оды.*

104 задача. Эрмектерди бичигер. Сёстёрдин' ортозындағы *t* төчканын' ордина керектю букванды тургузыгар.

Арбачы, сен мылтыктан' ат... н' ба? Сен мылтыктан' дъакшы адып билерин' бе? Ат... дьюрер черючи, а...ын сюреен кичееп дъат. Пионерлер дъуун ёткюри...и Дъуунын ёткюрип ғалала, таркады. Дъорыкчылар ончозы ат...-арын тапты. Дъан'ыс ла дъорыкчы а...ын таппады.

С ла З.

105 задача. Бу сёстёрдин' тазылынын' учында букванды темдектеп, дъан'ыс катап чийю тартып бичигер, кожултазынын' баш буквазынын' алдынча эки катап чийю тартып темдектегер.

кас	кастар	бёс	бёсти
кёс	кёстёр	кёс	кёстин'
tos	тостор	дъас	дъаскы

106 задача. Бу сёстин' тазылынын' учындағы букванды темдектеп, алдынча дъан'ыс катап чийю тартып бичигер. Онын' кийининде, мынын' алдындағы задача чылап, бу сёстин' кожултазын тюн'дегер. Ол ненин' учун андый болды, айдып беригер.

кас—казым	бёс—бёзи
бас—базыдым	кёс—кёзим
tos—тозы	дъас—дъазы

Сёстин' тазылы тунгак с табышка токтозо, оны ээчий кожултазы туюктан' башталза, ол туюк качан да тунгак болор. Кас—кастар.

Кожултазы юнгюр табыштан' башталза, ол сёстин' тазылынын' учындагы с бойынын' юнгюр эжерине солунып баар. Кас—кызым.

107 задача. Эрмектерди бичигер. Сёстёрдин' ортозындагы точканын' ордына керектю букванды тургузып туругар.

Бистин' колхозтын' ажы быжарда, колхозчылар ашты ке...ти. Ашты согуп алды. Аш дъакшы бю...кен. Аштын' бю...кени дъакшы болгон учун, тюжюми де дъакшы болды. Бис ка...тар азырап дъадыбыс. Азыраган ка...ыбыс семис болды. Кийим кёктёөргө менин' адам бё...тёр алды. Алган бё...и дъан'ысла баалу бёстёр эмтири.

Ш ла Ж.

108 задача. Бу сёстёрдин' тазылынын' учындагы букванды темдектеп, онын' алдынча бир чийю тартып бичигер. Кожултазынын' баш буквазынын' алдында эки катап чийю тартып бичигер.

таш	таштын'	тажым
баш	башка	бажым
калаш	калашта	калаҗы
тош	тошто	тоҗы

Сёстин' тазылы тунгак туюк ш табышка токтозо, оны ээчий кожултазы туюктан' башталза, ол туюк качан да тунгак болор. Күш—күштар.

Кожултазы юнду табыштан' башталза, ол тазыл сёстин' учындагы ш бойынын' юнгюр эжерине—ж-га солунып баар. Баш—бажым.

109 задача. Бу берилген эрмектерди бичигер. Сёстин' ортозында точканын' ордына керектю букванды тургузып туругар.

Уулчактын' карма...ына чараган капты. Кышкы... да улус чаналу дьюрет. Тёё бёкё мал. Тёёгё кош ко...тоор. Дьорыкчы улус чёлдёр ёдюп, дъаан тайгаларды да а...ып

дьюрет. Бистин' башкарубыс Советский ба... кару. Советский башкару колючиле дъаткандарга болу...ып дъат. Колючиле дъаткандар Советский ба... кару учун туружып дъат. Олор мёрёйлёткеп иш...еп дъат. Олор ёштюлерле тарты...ып дъат.

Сёстин' тазылы тунгак туюкка токтойло, оны ээчий кожултанын' баш буквазы туюктан' башталза, ол туюк качан да тунгактуок болор. Кожултанын' баш буквазы юндю табыштан' башталза, сёстин' тазылынын' учындагы тунгак туюк буква бойынын' эжерине солунып баар.

§ 15. Я, Ю, Ё деп табыштар.

110 задача. Бу берилген сёстёрди кычырала, бичип алыгар. Кычырала айтканыгарда, сёстёрдө каный табыштар угулат?

Аяк, мыяк, Яша, таяк, ясля, мячик, революция, кучыяк.

Кажы бир сёстёрди айдар тужунда *йа* деп эки табыш угулатаны бар. Анаидарда олорды дъан'ыс я темдекле көргюзер.

111 задача. Эмди ол я табышту он сёс таап бичигер.

112 задача. Бу берилген сёстёрди кычырала **ю**, **ё** деп табышы канайда айдылып дъат, айдып беригер.

Ёмё, ёрёк, кёбёлёк, кёзнёк,
юре, юренчик, юч, юлю
кёбюк, ёдюк, юлю, ёдю.

Бистин' ойрот тилинин' сёстёринде бу **ю** ле **ё** ол ло бойы аайынча кычырылар.

113 задача. Бойыгар сананып таап, **ю** табышту беш сёс, **ё** табышту беш сёс бичип алыгар. Онон' оны кычырыгар.

114 задача. Эмди бу берилип дъаткан сёстёрди кычырала, **ю** ле **ё** канайда айдылып дъатканын адьарыгар.

- 1) аю, кою, суюк, Юрий, бюро, юрист.
- 2) ёлка, ёж, Семён, Алёша.

Сёстё *йо* деп табыш коштой турганы угулып турган болзо, олорды дъан'ыс ё табышла темдектеер. Дье кычырза *йо* деп кычырар.

Сёстё *йу* деп табыш коштой турганы угулза, оны *ю* деп табышла темдектеер. Дье кычырар тужунда *йу* деп кычырар.

115 задача. Бу сёстёрди кычырала, *о*, *ю*, *ла* ё табыш канайда угулып турганын адьарыгар. Онон' ол табыштардын' ортозында *й* табыш барын эске алыныгар.

Куюю, койон, чёйёр, ёйёр.

Сёстин' ичинде *йа*, *йу* деп табыштар коштой угулып турганы бар бололо, дье олордын' алдында *о*, *ё* деп табыш турган болзо, бичиир тушта дъан'ыс темдекле бичибей *йо*, *йе* деп бичиир.

§ 16. Сёстин' ичинде чёйюле айдылар юндю буквалар.

116 задача. Сол дъанындагы столбикте, он' дъанындагы столбикте турган сёстёрди дъарт айдыгар. Айдып дъадала, сёстин' юйелеринде колыгарды дъан'ып туругар. Сол дъанындагы столбикте сёстёрдё канча согулта, он' дъанындагы столбикте сёстёрдё канча согулта? Коштой турган сёстёрдин' учуры дъан'ыс па, эмезе башка ба

дъаан	дъан
коол	кол
ээр	эр
дъааш	дъаш
ээн	эн
уур	ур

Сёстёрдё кажы бир юндю табыш узада айдылып дъат. Андый узада айдылар юндю табыштарды, эки буква коштой тургузып бичиир. Уул, тоо.

117 задача. Эрмектерден' эки тюн'ей юндю табыш коштой бичилген сёстёрди чыгара бичип алыгар.

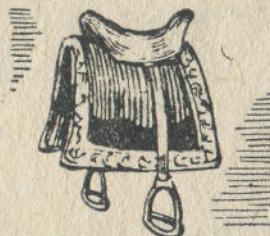
Дъаскыда.

Соок кыш ётти. Тюн там кыскарды. Тюш узады. Кюннин' чогына кар кайылып турды. Кырдын' суулары

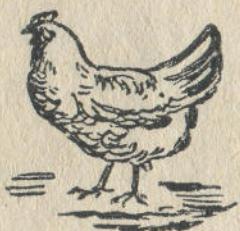
анда-мында шырлап, ёзёк тёмён агып, тюжюп турды. Дье-леечи дьедип келген, анда-мында конуп дюрди. Таан ба-за дьедип келген ююр-ююриле ары-бери учкылап дьюрю. Огош балдар кышкыда турадан' чыкпайтан, эмди дъас келерде, олор тюжине тышкары ойноп дьюрет. Ашты, ёлён'ди юреер курттарды дийтөн баарчык база дьедип келген. Бис кара баарчыкка уя дъазап бердибис, ол бис-ке тузалу болуп дъат.

118 задача. Бу эрмектерди бичигер. Дьюруктардын' ордына олордын' ады бичигер.

Адам

дъазады.

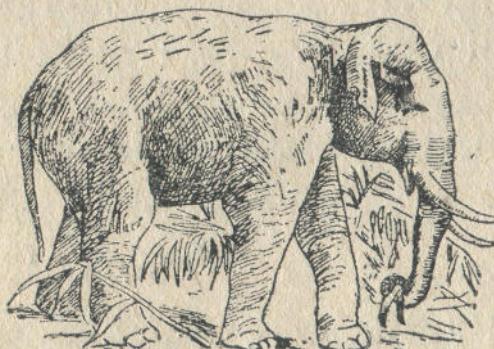
туза кёп берип дъат.

Агашты

кирелеер.

Дылу дье-лерде

деп ан' бар.

бёкё мал.

119 задача. Бу куучынды бичигер. Кажы керектю сёстёрдин' ордына точкалар тургускан. Точкалардын' ордына ол керектю сёстёрди бойыгар тургузып бичигер. Узада угулар юндю табышты эки буква коштой тургузарын ундумбагар.

- Тондош, сен кайдар барып келдин'?
- Мен школдын' болдым.
- Дъуунда слер нени шююштигер?
- Бис эртенги экскурсияны
- Экскурсияга слер кайдар баарга туругар?
- Бисти юредючи эртен дъалан' . . . апарар.
- Ол анда, бистин' дъерде кандый чечектер бар, олорды биске кёргюзер.

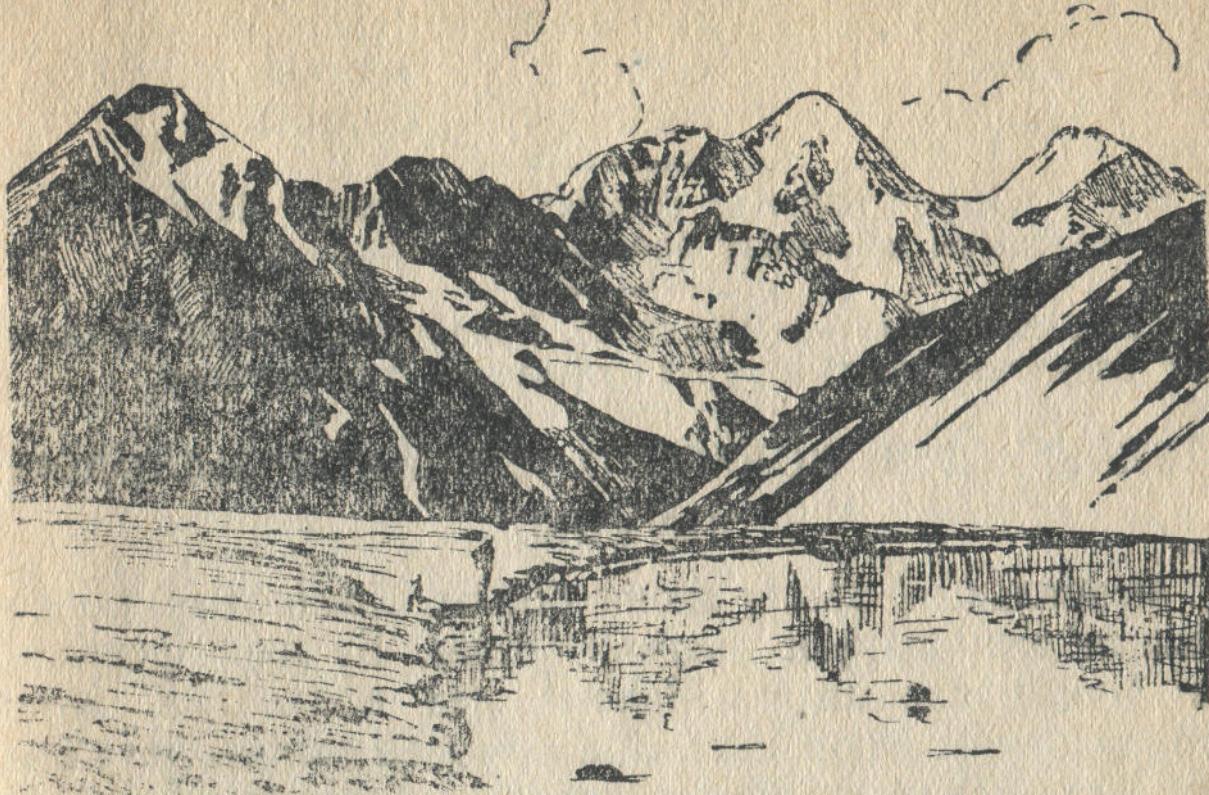
120 задача. Сол дъанындагы эрмектер ле он' дъанындагы эрмектерге тушташтыра карарта баскан сёстёрдин' учурын кёрюгер. Олордын' учуры тюн'ей бе? Эмезе башка ба?

Миша сен дъаан.
Меге он дъаш болды.

Мен бу кюн кол дъундым.
Атка ээр сал.

Миша сен дъан.
Бу кюн дъаан дъааш
болды.
Мен бу кюн коол кечтим.
Юй кижи эр кижиле
тюн'ей праволу.

121 задача. Куучынды бичип алыгар. Чёйюле айдылар юнду табыш турган сёстёрди чыгара бичип алыгар.

Кадын бажы.

Кадын бажында, мён'кю тошло дъабылган, юч сююри бар. Ол сююрилерге озодон' бери канча ла катап чыгып болбогон. Онын' соогы, шуурганы, тожы улусты божотпой турган. Чыгып болбой салала, база чыгарга дьюректери дъуутпай турган.

1935 дылда Ойроттын' туристтери барада, большевиктердин' дъалтанбас, дъана тюшпес ийдезиле күнчыш дъанындагы сююриге чыкты. Сююринин' бажына чыгала, Сталиннин' бюсттин тургузып салдылар. Большевиктер дъен'ип болбос кюч неме дъок!

§ 17. Сёстин' согултазы.

122 задача. Столбикте турган сёстёрди кычырыгар. Кычырып дъадала кажы юйези тын' айдылып турган, ол юйени темдектеп, онын' юстинде, юстинен' тёмэн кыя тюшкен чийютургузыгар.

Көргөзю: турा.

кыра

карта

эчки

колхоз

аю

сибирги

тайга

kyрлар

суу

юкю	бёёрю	каду
дылан	дьюстюк	кайын'
кёмюр	соок	тепсен'
чалгы	изю	богочы

**Ойрот тилинде сёстин' согултазы сёстин'
калганчы юйезинде болор.**

123 задача. Статьяны бичигер. Бичип дъадала сёс лё сайын онын' согултазы тюжюп турган юйелерин темдектегер.

„Малчы“ деп колхозто стахановчылардын' дъууны.

Февральдын' дылу кюни болды. Колхозтын' конторазынын' ичи сюреен дъарык болды. Бу кюн февральдын' 3-чи числовында „Малчы“ деп колхозтын' дъаан учурлу дъууны ёдюп дъат. Колхозчылар ончозы дъуулды. Олор Алтайский крайдагы фабрик- заводордын' ишмекчилеринин' ижинен' кёрё, бойында стахановский кюнин ёткюретен эн' озочыл колхозтордын' бюдюрген керегин, кёрюп дъат.

— Дъакшы, дъакшы!—деген табыштар чыгып турды. Колхозчылар ончозы колхозтордын' бюдюрген ижин дъарадып турды. Ол андый стахановский кюнин бойында ёткюрер деп, дъёп бюдюрип турды.

Ол кюнди ёткюрер эдип шуюштилер. Ол ок дъуунда мастерскойды, онон' до ёскё иштерди бюдюрер планын тургусты. Беш бригада тёздилер. Стахановчылардын' кюнинин' ээжизин тургустылар. Ол кюнди февральдын' 4-чи кюнинде ёткюрдилер. Эки неделенин' планын бир кюнге бюдюрип салдылар.

124 задача. Бу берилген столбикте сёстёрди кычырыгар. Кычырып дъадала, кажы юйелеринде согулта тюжюп, тын' айдылып турганын адьыктап, ол юйени темдектеп, онын' юстиинең тёмён кыя тюшкен чийю тургузыгар.

Кёргюзю: машина.

печка	завод
машина	фабрика
книга	ясля
газет	трактор
колхоз	коммуна
пионер	партизан

Ойрот тилинде орус тилден' кирген сёстёр-
дин' согултазы ылгажы дьок, сёстин' кажыла
юйезинде турза турар.

Колхоз, столбовая, газета, печка, книга.

§ 18. **Ла, ло, лё, ле деп кожулталарды бичири ээжизи.**

125 задача. Бу берилип дъаткан эрмектерди кычырыгар. Олордын' **ла, лё, ле, ло** деп кожылталу сёстёри кажызы неле? деп суракка каруун берип дъат, кажызы дъакылта сёс болуп дъат?

1. Атты армакчыла армакчыла.
2. Дъурукты карандаша дъура.
3. Сен менин' акчамды тёлё! деп, Самачы ёбёгён айтты.
4. Озо кыраны андазынла сюретен, эмди дезе тракторло сюрюп дъат.
5. Самачы, сен чаналу дын'ыла.
6. Сен дъаскыда ёркёлө.
7. Мылтыктан' атла!—деп кыйгырды.

*Ла, ле, лё, ло—деген кожулталу сёстё эрмектин' учурында неле? деп суракка кару болуп турган болзо, эмезе учурында дъакылта кеберлю болзо, оны ол сёскө дъаба бичири.
Атты буула.*

126 задача. Бу эрмектерди кычырала **ла, ло, лё, ле—деп,** кожулталары сёстён' ненин' учун башка болуп турганын билип аларга, эрмектин' учуры аайынча, кандый сурек тургускадый, шююп айдыгар. Онон' бойыгар ол юч суракка келижер эрмектер бюдюригер.

1. Арбачы ёбёгёндө ат **ла** уй бар.
2. Колхоз базарга эт **ле** сардыу экелди.
3. Кёгёлюш **ле** Тана колхозко кирди.
4. Адуучы **ла** Семачы колхозко кирди.
5. Дыилектеп Маша **ла** мен дьюрдим.
6. Ийт **ле** киске айылдын' азырантылары.
7. Ваня **ла** Коля мёрёйлётчи.

*Эрмектин' ичинде **ла, ло, ле, лё, деп кожулталу сёстёр** немени тоолоп айдар тушта неле? кем? деп суракка каруу болуп турган болзо, онын' ол кожулталарын башка бичири учурлу.*

§ 19. Орус тилден' ойрот тилине кирген сёстёр.

127 задача. Бу сёстёр ойрот тилине орус тилден' кирген Олорды ундумаска, бойыгардын' сөзлигерге бичип алыгар.

совет	государство	командир
совхоз	коммуна	партизан
колхоз	коммунист	председатель
революция	большевик	интернационал
комитет	завод	коммунизм
пролетариат	фабрика	партия
машина	социализм	организация
комбайн	комсомол	партком
ясли	пионер	книга
трактор	октябренок	профсоюз
линейка	отряд	
тетрадь	бригадир	устав

128 задача. Мынан' ары орус тилден' бистин' тилге кирген сёстёрди угуп алып, сөзлигерге бичип туругар.

БАЖАЛЫКТАРЫ.

Баштапкы класс.

§	1. Эрмек	3
§	2. Адын адаган сёстёрдёги дъаан буква	13
§	3. Эрмекте сёстёрдин' колболыжары	19
§	4. Сёстин' юйези ле сёсти бир дьолдон' база бир дьол- го юйезинен' кёчюрери	22
§	5. Табыш	25
§	6. Э ле Е деп табыш	26
§	7. Табыш ла буква	27
§	8. Бичиирге уур сёстёр	29

Экинчи класс.

§	1. Сурак эрмек	30
§	2. Кыйгылу эрмек	33
§	3. Табылу эрмек	34
§	4. Эрмекте немени кёстёп турган сёстёр	36
§	5. Эрмектин' ичинде нени эдип, канайып турганын дьарт- тап турган сёстёр	41
§	6. Эрмектердин' ичинде предметтин' чын'дыйын, бюдю- ён'ин дьартап турган сёстёр	44
§	7. Юндю ле туюк табыштар	46
§	8. Кату ла дымжак юндюлер	50
§	9. Юнгюр ле тунгак туюктар	52
§	10. Эжерлю туюктар	53
§	11. Сёстин' тёзи ле кожултазы	54
§	12. Кожулта әэжизи	56
§	13. Сёстин' тёзинде ле кожултазында юндю табыштар- дын' тюн'ейлежери	57
§	14. Эжерлю туюктар бойынын' эжерине солунары	59
	П ла Б	—
	К ла Г	60
	Т ла Д	61
	С ла З	—
	Ш ла Ж	62
§	15. Я, Ю, Ё деп табыштар	63
§	16. Сёстин' ичинде чёйюле айдылар юндю буквалар	64
§	17. Сёстин' согултазы	67
§	18. Ла, ло, лё, ле деп кожулталарды бичири әэжизи	69
§	19. Орус тилден' ойрот тилине кирген сёстёр	70

А. Г. Шабураков. Учебник ойротского языка
Грамматика и правописание для начальной школы.
Часть первая. Ойротское областное национальное
издательство.

Редактор *Н. Г. Куранаков*. Технический редак-
тор *А. Л. Темиряев*.

Сдано в набор 19/IV 1940 г. Подписано к печати
25/VI 1940 г. Формат 60×92/16. Объем: 2¹/₄ бум. л.,
4,5 печ. л., 4,5 уч.-изд. л. Тираж 4500.

Уполн. Облитта № Б—143
Цена 1 р. 10 к. Пер. 75 к.

Типография № 1 Облисполкома. Новосибирск,
Красный проспект 20. Зак. № 3922.

